

GÂND ROMÂNESC

No. 2

ANUL IV.

FEBRUARIE

1936

GÂND ROMÂNESC

UN MARE IERARH: EPISCOPUL NICOLAE IVAN

Când a fost sărbătorit Episcopul Nicolae Ivan în vara anului 1935, la Cluj, a împărtășit câteva amintiri despre părinții săi țărani din satul Aciliu (jud. Sibiu) — amintiri potrivite a da prețioase indicațiuni cu privire la zestrea sufletească, ce i-a rămas ca dreaptă moștenire din partea lor.

Tatăl său Ioan Ivan, fiu de iobag, trecuse prin școala grănițrească din Orlat, înainte de anul 1848, iar după acest an al desrobirii, ca *om cu știință de carte* a fost 15—16 ani *neîntrerupt* primarul comunei Aciliu. Cine cunoaște poporul din Aciliu, cu suflet aprig și neastâmpărat ca argintul viu, va înțelege că *țăranul Ioan Ivan trebuie să fi fost înzestrat cu calități excepționale*, ca să se poată menține atâta timp la cârma poporului din satul său natal. Din aceste însușiri sufletești a transmis o parte și fiului său Nicolae, drept-credinciosul Episcop al Vadului, Feleacului și Clujului.

Toț atât de prețioase sunt și amintirile despre iscusința, energia și spontaneitatea mamei sale Maria, femeie care într'o clipă foarte grea din viața soțului său a dat dovezi de o agerime și de un curaj admirabil, lămurind cu dibăcie nimitoare o situație dificilă și implinind rolul de inger păzitor al familiei sale. Din îndrăsneala și spontaneitatea mamei sale a putut păstra Episcopul Ivan o moștenire de mare preț, ca și cea transmisă din zestrea sufletească a tatălui său.

Decedatul ierarh a păstrat până la adânci bătrânețe un portret al său din timpul când era student în teologie la Sibiu. Portretul, care-l înfățișează alături de părinții săi Ioan și Maria Ivan, e un document de netăgăduită valoare istorică, servind ca o dovadă grăitoare despre bogăția sufletească a țărănimii, din coapsele căreia pot să răsără vlăstare impunătoare prin vrednicie și ispravă deplină, în orice brazdă ar fi chemate la muncă. Deși erau oameni înstăriți, după ce a terminat al doilea fiu al lor, Nicolae, cursul primar la școala din Săliște, temându-se de cheltueli, nu l-au lăsat să-și continue studiile secundare la liceul din Sibiu, unde trimiseseră pe fiul lor mai mare: Ioan (ajuns mai târziu notar în Gurăașului: „Notarul Scurtu”

din schițele lui Virgil Onițiu), ci l-au dat să se deprindă cu negoțul în prăvălia lui Matei Gligor din Sibiu. Un an de zile s'a săbătut aci, ca pasărea în colivie, tânărul Nicolae Ivan, izbutind în cele din urmă să-și înduplece părinții a-i face cu puțință să urmeze și el cele 8 clase de liceu, după terminarea cărora s'a înscris la cursurile de teologie ale „Seminarului Andreian”.

Ca om al datoriei, ca prieten al progresului și ca Român de necontestată vrednicie s'a afirmat Nicolae Ivan în cursul întregii sale activități publice, timp de o jumătate de veac și mai bine. Incepându-și cariera ca învățător în Săliște, spre a o continua apoi ca preot la penitenciarul din Aiud, ca protopop la Alba-Iulia și Orăștie, ca redactor la *Telegraful Român*, ca asesor consistorial și profesor de religie la liceul de stat din Sibiu, încheind-o ca Episcop la cărma reînviatai ctitorii a lui Ștefan cel Mare, adormitul în Domnul nu a lipsit niciodată dela locul de datorie, de luptă și de sacrificiu pentru interesele obștești, cărora a năzuit totdeauna și a reușit să le subordoneze pe cele particulare.

Insușirea lui de căpetenie a fost *iresistibila pornire spre fapte*, neastâmpărul și setea de creațiune, din care au isvorit numeroase inițiative și realizări, menite a-i perpetua numele atât între credincioșii din Arhiepiscopia Sibiului, cât mai ales între cei din Eparhia Clujului.

A fost un ceas binecuvântat și plin de consecințe fericite, când a descălecat asesorul Nicolae Ivan din Sibiu, în toamna anului 1919, cu un vraf de acte administrative, *cu o masă și două scaune la Cluj*, unde a izbutit a restaura uimitor de repede și a organiza temeinic Episcopia ortodoxă de odinioară, care fusese înmormântată în viforul primelor decenii involburate ale veacului XVII.

Mulțimea înfăptuirilor solide ale celor 16 ani de muncă pricepută și însuflețită dă dovadă hotăritoare că în împrejurările de atunci omul cel mai potrivit pentru cărmuirea acestei Eparhii, reînviată din cenușa trecutului, nu putea fi decât *un om al faptelor* ca Nicolae Ivan.

Misiunea aceasta istorică a știut s'o îndeplinească în condițiuni optime ca unul care în cursul strădalnicei sale activități publice nu s'a oprit niciodată la calea jumătate.

Recunoștința clerului și a poporului n'a întârziat a sublinia, cu prilejul sfințirii Catedralei ortodoxe din Cluj, această activitate mai bogată în roade trainice decât oricare alta în întreg cuprinsul Patriarhiei Române.

Mai presus decât recunoștința aceasta va fi picurat însă mângâiere în sufletul neobositului octogenar răsplata Domnului, Căruia

n'a încetat a-i aduce *slujbă credincioasă prin fapte*, asemenea omului din Evanghelie „care a săpat adânc și a pus temeliiile casei sale pe piatră, iară vărsându-se apele, s'a lovit râul de casa aceea și nu a putut să o clătească, pentrucă era zidită pe piatră”. . .

Pe piatra credinței ortodoxe a clădit Episcopul Nicolae Ivan înălțând altare de rugă și închinare la sate și în numeroase centre orașenești, pe unde biserica ortodoxă nu era tolerată în trecut decât la periferie. Aceste altare vor dăinui în veac. Oricât de vijelios le-ar mai izbi vre-odată valul vremilor nemilostive, nu le va putea clinti din loc. Avem însăși făgăduința Mântuitorului că ceea ce s'a clădit pe piatra credinței, nu poate fi biruit nici de porțile iadului.

În această făgăduință divină își va afla sufletul strădalnicului Episcop al Clujului suprema răsplată a tuturor ostenețelor închinare, din fragedă tinereță până la adânci bătrânețe, bisericii și neamului românesc.

El ar fi fost în drept să rostească în cea din urmă clipă a vieții sale pământești cuvântul apostolului Pavel: „Luptă bună am luptat, credința am păzit, cursul am plinit”. Suferințele grele trupești l-au împiedecat însă a le rosti și ultimele cuvinte, cari au mai putut răsună de pe buzele lui la începutul agoniei de trei zile, au fost acestea: *Mamă, mamă, ajută-mi să mor!*

Atât de greu s'a putut smulge vlădica Nicolae Ivan din vârtejul vieții românești, ale cărei așezăminte religioase, culturale și economice a reușit a le spori în mod considerabil, ale cărei neajunsuri le resimțea adânc îndurerat și pentru ale cărei idealuri avea o înțelegere surprinzător de generoasă.

La aspectul românesc al Clujului dela 1918 încoace nimeni n'a contribuit mai esențial și mai temeinic decât vlădica Nicolae Ivan. Cuvântul ce s'a rostit în ziua înmormântării lui, subliniindu-i meritul de a fi reușit să transforme aspectul arhitectonic al Clujului, nu era fără temei.

Prin numeroasele instituțiuni religioase și culturale, chemate la viață de acest *mare ierarh*, el s'a înălțat în opinia publică a generației actuale și a celor viitoare la treapta unuia dintre cei mai însemnați ctitori ai credinței și culturii naționale, fiind în drept să pășească pragul vecinicii cu gândul înseninat de conștiința că faptele sale îl vor supraviețui perpetuându-i numele în cartea cea fără de sfârșit a veacurilor. De altfel nici nu apucase a se obicinui cu ideea că lupta vieții sale ar fi fost încheiată la vârsta de 80 de ani. Din culmea acestei vârste el privea îndurerat asupra neajunsurilor vieții românești din satele dela granița nordică și vestică a patriei întregite și, mai ales, din orașele instreinate prin cari sângerează, ca prin niște răni

deschise, organismul acestei țări. — Nu este de ajuns — scria îngrijoratul vlădică Nicolae într'un viguros articol, publicat în *Parlamentul Românesc* din Aprilie 1935 — că am reușit să înălțăm câteva biserici monumentale în aceste centre orășenești. Ele rămân expuse primejdiei câtă vreme negoțul și industria se află și acum, ca și la 1918, în mâni străine, cari ne exploatează în dragă voie. Elementele străine progresează și se îmbogățesc din zi în zi, iar bieții Români, de odată cu începutul crizei financiare, au intrat „în zodia racului”. . . Adânc îndurerat așternea pe hârtie aceste constatări triste, indicând totodată și mijloacele practice pentru neîntârziata îndreptare a neajunsurilor semnalate. Era cea din urmă alarmă publicistică a octogenarului Episcop. Cu toate că indica un program, asupra căruia vor trebui să revină cârmuitorii României, sfatul lui arhieresc a răsunat deocamdată ca glasul celui ce a strigat în pustie, după cum de aceeași soartă avu parte și scrisoarea adresată *Sfatului Economic* întrunit la Cluj în Noemvrie 1935.

Din firea lui aprigă, pornită spre fapte în interesul binelui obștesc, a răsărit și dorința exprimată în următoarele cuvinte din introducerea testamentului său, prin care-și dăruiește *întreagă averea pentru o fundațiune*, din ale cărei venituri anuale să se dea ajutoare studenților în teologie și elevilor eminenți din alte categorii de școli:

„După ce m'am învrednicit a-mi sluji Biserica și Neamul potrivit cu voința lui Dumnezeu până la vârsta de 80 de ani și mai bine în diferite slujbe, începând cu cea de învățător la școala ortodoxă-română din Săliște și încheind cu cea de Episcop la reînviata ctitorie a lui Ștefan cel Mare și Sfânt, simțind că puterile trupești mi se impuținează din zi în zi și sfârșitul vieții pământești mi se apropie, țin să-mi îndeplinesc în cea mai limpede conștiință, datoria de arhieru arătând în cuprinsul acestui testament, care este voința mea cea din urmă, care sunt dispozițiunile de trebuință a se lua din partea conducerii eparhiale pentru cazul morții mele și cum aş dori, ca și după ce îmi vor fi așezate rămășițele trupești la locul odihnei de veci, să pot rămânea sufletește împreună cu turma ce mi-a fost încredințată spre păstorie și pentru a cărei propășire am luptat fără încetare în fiecare clipă a strădaniilor mele arhieresti, din straja dimineții până'n noapte”. . .

Averea Episcopului Nicolae Ivan a fost relativ modestă nefiind el obicinuit să alege după așa numite „venituri stolare”, nici să încaseze taxe dela sfințiri de biserici sau de preoți. Înțelegea însă, că trebuie să reprezinte biserica dominantă, în cel mai dificil centru al României întregite, cu *toată demnitatea unui principe bisericesc!* Și pentru a-și împlini menumăratele obligații bănești împreunate cu

demnitatea sa ierarhică, nu cruța banul ferindu-se totdeauna a luneca spre patima avariției, — condamabilă la oricare muritor, cu atât mai mult la înaltele fețe bisericești!

Dar nu după suma bănească vor fi judecate acum și în viitor importanțele lui fundațiuni, ci după gândul creștinesc din care au izvorit și după dorința fierbinte a octogenarului ctitor de a rămâne sufletește împreună cu turma — și după ce s'au coborât rămășițele lui trupești în taina mormântului.

Această ultimă dorință a ierarhului luptător și jertfelnic au executorii testamentului, împreună cu toți membrii consiliului și ai adunării eparhiale, datoriază să privegheze neîntrerupt, ca să poată fi dusă la îndeplinire *in cele mai mulțumitoare condițiuni*.

Cârja căzută din mâna Episcopului Nicolae al Clujului, ar fi de dorit să nu i se încredințeze decât unui bărbat puternic în faptă și cuvânt, unui om înzestrat cu aceleași comori sufletești ale credinței active și neșovăitoare, ale muncii fără preget și ale râvnii inflăcărâte de a-și închina viața întreagă în slujba adevărată a bisericii și a credincioșilor săi „din straja dimineții până'n noapte“.

I. LUPAȘ

FEMEEA VEGETALĂ

Doamne, curgerea lumii-o oprește
Fata din arini să nu se deștepte
Genunchii tari în rădăcini prinse
Să sugă din humă stelele stinse.
Să-i curgă prin mijloc povestea lumii
Cu mustul acru și brun al pădurii
Și'n pulpele strâmt prinse'n inele
Să depene visul vârstelor grele. . .

Vântul va clătina verzile pleoape —
Vor dormi atunci ochii întorși în sine
Adânc deschise în spre veșnicie:
Limpezi fântâni cu potolite ape.

OLGA CABA

RAȚIONAL ȘI IRAȚIONAL

Cu toate că starea naturală a facultății noastre de-a cunoaște e să fie întovărășită de încredere în posibilitățile ei, totuși o serie de desamăgiri timpurii a deșteptat de cu vreme unele îndoeli în siguranța cunoștinței noastre. Cele dintâi îndoeli nu s'au raportat totuși la deficitele structurale ale aparatului nostru intelectual și al accesoriilor lui indispensabile, ci la faptul că acest instrument nu se putea izola de ambianța altor funcțiuni sufletești, care îl făceau să devieze de la drumul drept al adevărului și al obiectivității. Aceste obstacole ale cunoștinței exacte — pe care s'o numim cunoașterea rațională — le-am putea așeza în trei clase principale: pasiunile, imaginația și prejudecățile. Din cauza pasiunilor — individuale sau colective — comprehensiunea noastră se îngustează și ajunge unilaterală (întrucât pasiunile elimină din câmpul cunoștinței tot ce nu se armonizează cu ele: unui om simpatic îi vedem numai calitățile, iar altuia, nesuferit, numai defectele); din pricina imaginație adesea alterăm fără voie raporturile obiective ale lucrului, substituindu-le altele de origine subiectivă; în sfârșit vin prejudecățile, opinii admise fără examen critic și fără o solidă fundamentare, care se transmit adeseori din generație în generație și a căror vechime seculară le conferă un prestigiu greu de înlăturat, chiar în fața dovezilor contrarii, ceea ce a făcut pe un scriitor francez să afirme că „mai curând poți răsturna o dinastie decât o prejudecată”.

Cu timpul însă problema s'a pus și mai grav: dacă nu cumva instrumentul de cunoaștere însuși n'o fi așa întocmit, încât, abstracție chiar de piedecile externe, el nu poate ajunge la cunoștința adevărată a adevărului. Și întrucât explicarea rațională a lucrurilor este idealul cunoștinței clare, problema s'a pus filosoficește în termenii următori:

Oare lumea înconjurătoare, mai exact, existența, este ea integral accesibilă explicațiilor raționale, sau în cuprinsul ei vor rămânea întotdeauna aspecte impenetrabile, opace, într'un cuvânt refractare explicării raționaliste? Evident nu este vorba aicea de opacități vre-

melnice, de enigme temporare, — ci de enigme definitive, de opacități structurale, așa dar din acelea care n'ar putea fi niciodată rezolvite, de sforțările inteligenței noastre.

Problema care face obiectul cercetării de față nu se reduce însă numai la atâta, ci mai cuprinde și o a doua parte, isvorită din speranțele care nasc de-odată din însăși cenușa deceptiilor.

De prima întrebare se alătură o alta, gata să refacă moralul amenințat de cea dintâi, anume următoarea: Dacă rațiunea noastră se oprește neputincioasă în fața unor enigme, indescifrabile cu mijloacele ei, oare în sufletul nostru nu s'ar găsi poate alte funcțiuni — multă vreme socotite mai modeste, fără raport direct cu cunoașterea adevărului, ba chiar primejdioase stabilirii lui — dar care în fapt să fie totuși mai proprii decât rațiunea a se introduce pe subț poarta misterelor, a se însinua în acele taine, și a sezisa natura intimă a acelor implacabile opacități? Oare funcțiuni iraționale nu ar putea să isbutească acolo unde rațiunea a eșuat?

De sigur asemenea probleme nu s'au pus pentru întâia oară epocii noastre. Desbaterea este îndeajuns de veche și a fost rezolvită cu alternative, când în sensul unei soluții, când în favoarea alteia, contrare.

Au fost desigur momente în care încrederea desăvârșită în puterile rațiunii a sărbătorit mari triumfuri filosofice. Aproape întreaga filosofie greacă, în ciuda intervalelor ei sceptice, respiră o încredere orgolioasă în posibilitățile rațiunii, preconizând — în îndrăznețele ei construcții intelectuale — explicarea naturală a lucrurilor, ceea ce la limită se confundă cu explicarea raționalistă.

Chiar în Evul mediu, când conștiințele erau stăpânite de credința religioasă, de valul ei mistic și de metoda revelațiunii — care se deosebea firește de elaborarea raționalistă — superba tradiție grecească a continuat mai departe și vedem cum filosofi școlastici, menținând de sigur intacte prerogativele revelației, conferă totuși rațiunii, aproape un drept de control. În filosofia lui Toma d'Aquino, ca să pomenim tocmai de mintea cea mai sintetică a întregii perioade, activitatea rațională este extrem de întinsă, și i se recunosc rațiunii înaintări valabile în regiunile transcendente. Să se compare numai bunăoară modul în care rezolvă Toma d'Aquino problema cardinală a *substanței* (ens per se existens), în care se lasă dus până la capăt de dialectica raționalistă — încrezător și neturburat, — cu atitudinea șovăelnică a lui Descartes, ca să nu mai vorbim de prudența lui Kant, sau mai ales de scepticismul negator al lui David Hume¹⁾.

1) O bună și bogată scriere asupra peripețiilor ideii de substanță din antichitate până astăzi este „La notion de substance” a lui R. Jolivet. 1929.

Dacă în chiar Evul mediu, rațiunea și-a păstrat o mare parte din pozițiile ei, — ce va trebui să zicem de filosofia modernă, care și-a mărturisit pe față filiația din vechea filosofie greacă, la care a adăugat, ca un aport propriu al vremurilor, superbe invenții și aplicări matematice, neapărat un nou triumf al rațiunii? Descartes, Spinoza, Leibniz, Wolff, întreaga filosofie a luminelor din secolul al XVIII-lea, Hegel în veacul următor, reprezintă cu ușoare nuanțe de circumspecție la unii, o conștientă viguroasă în tălmăcirea cosmosului, cu mijloacele rațiunii omenești.

Desigur în toată această perioadă s'au ivit și opinii disidente, cum au fost desigur iraționalistii Boehme, Jacobi, Rousseau, într'o oarecare măsură însuși Kant, și — desigur în alt gen — filosofia empiristă engleză, care învinuia tocmai intelectul că ar fi creator de plăsmuiri imaginare, în timp ce necesitatea explicării naturale ne-ar obliga să ne restrângem la domeniul faptelor concrete, al fenomenelor pozitive, — a căror natură și prezență, nu se pot lămurii firește în mod rațional.

Dar către sfârșitul veacului al XIX-lea, cu urmare și în decadele secolului XX, aceste neîncrederi izolate, par a se fi înmănușat, devenind oarecum făuritoare de modă și dătătoare de ton. O umbră pare a se fi lăsat peste autoritatea rațiunii, încât se vorbește cu destulă insistență despre „criza” raționalului. Odată cu aceasta a izbucnit și mai impetuos pretențiunea, că cel puțin pentru marile adevăruri profunde și pentru enigmele culminante, nu gândirea ar fi calificată a ne da soluții, ci se găsesc alte funcțiuni sufletești — multă vreme pe nedrept depreciate — în stare să îndeplinească opera aceasta. Într'o asemenea atmosferă ostilă rațiunii, și întreținută de gânditori de mare talent, chiar un scriitor ca Anatole France, spirit eminentemente latin și adversar al nebulozităților crepusculare, a putut să scrie următoarele: „La sainte ingénuité de l'instinct ne trompe jamais. Dans l'instinct est la seule vérité, l'unique certitude que l'humanité puisse jamais saisir en cette vie illusoire, où les trois quarts de nos maux viennent de la pensée”.

Caracteristica epocii consistă tocmai în a acorda zonei instinctelor, chiar o valoare cognitivă, în orice caz superioară aceleia a rațiunii detronate.

Fără a pune în dependență absolută soarta problemei noastre de arătarea cauzelor care au determinat deziluzia actuală, cred totuși că ar fi interesant să pătrundem în ele.

Trebue să încep prin a semnala că rațiunea constituie între altele, o frână inhibitivă, față de latura biologică și instinctuală a ființei noastre. Această frână nu e desigur ușor acceptată de acea parte

robustă a făpturii omenești, alcătuită din porniri viguroase și din instincte clocotitoare. Chiar dacă dictatura rațiunii nu este așa de efectivă cum ar putea să pară, ea este în orice caz plicticoasă pentru jocul instinctelor, prin veșnicile ei interdicții și muștrări. Ea nu este în nici un caz simpatică laturii noastre instinctuale, neconținut comprimată ori strunită, de veleitățile diriguitoare ale forului rațional.

Nimic mai firesc ca forțele apăsate să pândească bucuroase momentul, când ar putea să înlăture insuportabila tiranie. Dar răsvrătirile în contra dictaturii nu se încearcă firește când aceasta se află în apogeul prestigiului ei, ci când începe a avea înfrângeri, sau a da semne vădite de slăbiciune.

Ori, epoca actuală pare să fi înregistrat câteva eșecuri importante, în sarcina rațiunii, și în pofida așteptărilor trezite de opera ei amețitoare.

Este netăgăduit că cea mai minunată realizare a rațiunii omenești a fost știința pozitivă și marile ei aplicații în domeniul tehnic. Uriașele progrese tehnice, care au schimbat chiar înfățișarea pământului, așa cum o constituise mecanismul forțelor oarbe, substituindu-i alte aspecte, neapărat uimitoare, sunt desigur marele titlu de mândrie al inteligenței omenești. Și totuși aceste progrese orgolioase, n'au corespuns speranțelor inițiale din punctul de vedere al fericirii și al perfecțiunii morale, — și astăzi probabil nimeni nu va împărtăși iluziunile lui Victor Hugo, care întrevăzând navigația aeriană, drept cunună a celorlalte invenții omenești, îi acorda, odată cu urcarea fizică în înălțimi și o eliberare de toate păcatele lumesti.

Où va-t-il ce navire? Il va de jour vêt,
 A l'avenir divin et pur, à la vertu,
 A la science qu'on voit luire,
 A la mort des fléaux, à l'oubli généreux,
 A l'abondance, au calme, au rire, à l'homme heureux;
 Il va, ce glorieux navire
 Au droit, à la raison, à la fraternité,
 A la religieuse et sainte vérité. . .

De fapt progresele tehnice nu au produs fericirile așteptate, — deslănțuind dimpotrivă noi specii de mizerii, în frunte cu facilitarea războaelor și potențarea catastrofală a barbariei lor. Și cum aceste progrese tehnice reprezintă opera principală și fala de căpetenie a rațiunii, au fost destui desamăgiți, care s'au grăbit să proclame odată cu falimentul moral al acestor invenții, bancruta rațiunii însași. O a doua caracteristică a epocii noastre este setea ei de *absolut*. Nu întotdeauna această sete e egal de intensă. În epoci de stabilitate și de

consolidare, când peste valurile ființării se așează o crustă de gheață, tare ca oțelul, se poate merge fără grijă peste ele, ba chiar în figuri elegante și sigure de sine. Dar în epoci de instabilitate — cum este aceasta a noastră — când vechiul strat solid se înmoaie, atunci lumea fugе către pământul ferm. Acesta ar fi absolutul, — limanul traіnic al existenței, în timp ce lumea relativității, este aceea a valurilor mobile, din când în când, firește, capabile a se încheга și ele.

Intrucât inteligența omenească s'a dovedit minunat de destoinică să exploreze și să explice domeniul relativității (lumea fenomenelor actuale și posibile, așa cum apar pe planul percepțiunii), dar s'a dovedit mai puțin proprie să se strecoare în domeniul absolutului, declarat de atâția filosofi „incognoscibil”. Aceste deficite ale intelectului, sunt mai puțin remarcate în epoci de stabilitate, în care mecanismul vieții este regulat cu precizie, și în care dacă n'ar exista evenimentul morții, cu a cărui perspectivă omul totuși se deprinde, gândul nostru s'ar îndrepta foarte rar spre Dumnezeu, — dar în schimb sunt foarte observate în vremuri de nesiguranță, când zările sunt turburi și încordarea puterilor e reclamată cias cu cias.

În sfârșit putem adăoga că în timpuri de stabilitate ne împăcăm mult mai lesne cu concepția deterministă, lăsându-ne bucuros în voia unui mecanism care nu ne expune la nimic, decât în vremuri de incertitudine și de amețală, când se cere inițiativă și creație, ambele presupunând existența libertății. Deci un nou motiv de demonetizare a rațiunii, ce pare să postuleze un determinism riguros, cu care, în orice caz, se armonizează mult mai bine decât cu ideea de libertate. Dar ce este extrem de interesant e, că în această restrângere a determinismului, rațiunea primește astăzi lovitură chiar dintr'un domeniu, obișnuit prin vechea sa docilitate: e vorba de știința fizice, socotită ca domeniul clasic al determinismului. Viața sufletească cel puțin ne deprinsese de multă vreme cu fronda inofensivă a liberului arbitru, dar cine și-ar fi închipuit că progresele fizicei vor fălăi într'o zi stindardul indeterminismului, venind cu ideea uluitoare, că determinismul se aplică numai fenomenelor de mărime mijlocie, pe când mai ales în lumea infinitului de mic, în zona minusculă a electronilor, — care manifestă izbucniri arbitrare, nesusceptibile de a fi puse în formulă, — rețeaua înlănțuirii stricte, prezintă soluții de continuitate.

În această atmosferă de decepții și de îngrijorări, când eșecurile inteligenței față de uriașe sarcini neprevăzute și față de unele cotituri curioase ale cercetării științifice, au slăbit autoritatea aparatului nostru rațional, n'a putut să nu-și facă apariția și o concepție filosofică, pentru a pune sigilul ei superior pe această detronare a cunoașterii raționaliste.

Reprezentantul strălucit al acestei direcții contemporane este Henri Bergson, care și-a găsit de altfel filiația în gândirea altor filosofi francezi, puțin mai vechi decât el, care surprinseseră de cu vreme semnele de schimbare atmosferică și aruncaseră unele idei inedite, care au pregătit filosofia bergsoniană.

Aș putea să menționez în ordinea aceasta, cel puțin doi cugetători: pe Charles Renouvier care, între multe altele, afirmă că natura se compune din elemente discontinue, între care se instalează vidul, — rămânând invederat pe de altă parte că aceste goluri, aceste hiatus întrerupătoare sunt un mare dușman al înțelegerii raționaliste, care reclamă continuitatea; iar al doilea, pe Emile Boutroux care în opera sa celebră „Contingence des lois de la nature” pune tot așa în evidență, că de la aspectele cele mai simple ale existenței, la cele mai complicate se poate trece numai cu „sărituri”. Dar firește lovitura fățișă ce s'a dat rațiunii, a venit de la Bergson, care trăgând ultimele consecințe, a ajuns să susțină că rolul rațiunii nici nu este să descopere adevărul, ea având alte scopuri și alte oficii secundare. Mai târziu, Bergson, devenind mai concesiv, susține că inteligența noastră este un organ destul de propriu pentru cunoașterea adecuată a lumii exterioare, dar incapabil să seziseze fondul adânc al existenței, care este de natură sufletească, adică dinamism, durată pură, creație, invenție, libertate. Din fericire pentru această regiune mai profundă — a elanului vital — noi dispunem, după Bergson, de un alt instrument mai așezat și mai străbătător, anume intuiția, o funcție cam vagă și rău delimitată, dar înrudită de aproape cu instinctul. Concepția bergsoniană destitue rațiunea din vechea ei situație privilegiată, incredințându-i însărcinări minore și instalând în locu-i pentru explorarea străfundului realității și a adevărilor ei supreme, acea intuiție, cu caractere de instinct. Zona instinctelor care în fond s'a crezut mai întotdeauna expresie nemijlocită a naturii omenești și oarecum nedreptățită de tutela unei funcțiuni mai abstracte și fără aceleași atașe vitale, a serbat în filosofia lui Bergson unul din cele mai mari triumfuri ale ei.

E momentul să examinăm acum valoarea obiecțiilor aduse rațiunii și să le prețuim în chipul cel mai nepărtinitor.

În primul rând ar trebui să fie formal înlăturată opoziția de esență în care se tinde a se așeza inteligența, față de instinctele și pornirile naturale, ca și cum intelectul nostru n'ar fi și dânsul o funcție *naturală*. Rațiunea este desigur și dânsa un produs al naturii, și pentru ce n'am crede că natura însăși, înfricoșată de deslănțuirea propriilor ei forțe, a creiat această frână, acest zăgaz, care să stăvilească la nevoie, ori măcar să domolească izbucnirea primejdioasă

a instinctelor. Pe cât sunt instinctele de naturale, e și rațiunea naturală, și nu se pot admite rezerve în contra rațiunii, făcute în *numele naturii*.

Dar dacă toate funcțiunile sunt opera naturii, trebuie totuși să recunoaștem că rațiunea aceasta, care se pune din când în când de-a curmezișul pornirilor spontane și chiar întoarce câteodată cursul naturii înapoi, îndreptându-l către un scop limpede întrevăzut, rațiunea aceasta alcătuește tocmai caracteristica de căpetenie a *omenirii*. Constituind mai presus de orice umanitatea, dânsa e aceea care precis o separă de celelalte spețe animale, bogate și acestea în instincte.

O maximă a filosofului francez Pascal constată că omul nu se supără dacă-i atragi atenția că îi lipsește un instinct. (În adevăr sunt oameni cărora le lipsește instinctul de orientare, ba chiar și acel de conservare, cum a fost cazul marelui Curie, care s'a svârlit din distracție sub roatele unui tramvai). Dar cât de mult îl doare pe oricine când îi spui că e lipsit de rațiune! Să nu însemneze oare aceasta că rațiunea este semnul adevărat al umanității, că numai prin ea ne-am detașat categoric de tot restul animalității?

Și-acum ce prețuesc celelalte obiecții menționate?

S'a spus că progresele tehnice sunt opera și mândria rațiunii, dar că ele n'au adus decât sărăcie, suferințe și nenorociri. Prin urmare că dictatura rațiunii n'a fost binevenită. Dar la aceasta se poate răspunde că nenorocirea nu vine de acolo că împărăția rațiunii s'a întins prea mult, ci dimpotrivă, că nu s'a întins destul. Rațiunea și-a instalat efectiv stăpânirea numai asupra unei jumătăți de existență — lumea exterioară — nu însă și asupra vieții psihice, care a rămas recalcitrantă, crudă, egoistă. Biruitoare ca rațiune teoretică, n'a putut în egală măsură să triumfe și ca „rațiune practică”, pentru a folosi faimoasa terminologie a lui Kant. Iar în ipoteza aceasta de extensiune *unilaterală*, parvenită la superbe progrese în domeniul naturii fizice, dar la cârmuiri șovăitoare în cuprinsul domeniului moral, rațiunea noastră, ce e dreptul răspunzătoare de unele situații critice, poate fi mai curând învinuită că s'a întins prea puțin, iar nu de faptul că s'a întins prea tare. Într'un cuvânt răul nu vine dela tirania rațiunii, ci dela insuficiența autorității sale, mai exact de acolo că s'a instalat numai într'o parte, creând un desechilibru, care n'ar fi putut să existe, dacă domnia ei ar fi fost completă.

Cât privește observarea că rațiunea omenească, foarte iscusită în domeniul relativității, nu are nici o destoinicie pe planul absolutului — de care este însetat cu deosebire sufletul în epoci frământate, — recunoscând cu lealitate dificultățile rațiunii de a ancora

în absolut, ne îndoim totuși că alte funcțiuni sufletești, ca instinctul ori sentimentul, ar fi, în privința aceasta, mai bine dotate.

S'a pretins de multe ori, ce e dreptul, că existența lui Dzeu se stabilește mult mai temeinic pe cale afectivă, decât cu argumente raționale. Mă întreb însă dacă față de numeroasele desamăgiri pe care ni le procură viața (oameni loviți pe nedrept, atâția netrebnici care ajung în vârful piramidei sociale) sentimentul divinului n'ar fi amenințat să se decoloreze, fără ajutorul elementului rațional, care continuă să alcătuiască osatura podului spre Absolut: convingerea că lumea văzută nu poate epuiza existența, că nu poate cuprinde în ea însăși rațiunea ei integrală, de unde concluzia că dincolo de planul naturii, trebuie să existe un altul, divin și supranatural. Desigur sentimentul joacă rol de impuls, dar nu de material demonstrativ; iar de altă parte rațiunea nu tăgăduște că impulsurile i-au venit îndeobște din afara formelor ei dialectice.

S'au mai invocat în contra rațiunii și unele teorii științifice moderne, care aruncă la suprafața fenomenelor continuitatea și determinismul, în timp ce la fundamentele lumii fizice, s'ar constata capriciul și arbitrarul indeterminist. Structura cosmică ar deveni astfel irațională.

Și totuși marile progrese ale științei au constat într'o raționalizare crescândă a existenței. Teoria lui Newton, cu principiul gravitațiunii, ipoteza Kant—Laplace, cu geneza cosmosului din nebuloasa primitivă, împingând fiecare mai în fund misterul cauzei prime — altă dată folosită la explicarea tuturor nimicurilor — au sporit, fiecare, raza raționalizării, printr'o explicație luminoasă, încadrabilă în tiparele inteligenței noastre.

Acum există, în evoluția investigațiilor științifice și unele momente de criză, când se ivesc deodată fenomene noi, sub formă de enigme iraționale, care dau parcă îndărăt procesul de raționalizare al lumii. Astfel de crize însă ar putea foarte bine să aibă numai un caracter temporar, și nu trebuie să ne grăbim a proclama bancruta rațiunii. Tendințele minții noastre de a simplifica prea tare țesătura existenței și-a pătrunde cât mai repede în secretele ei, ne împing — pe baza câtorva elemente — spre teorii pripite, momentan poate mulțumitoare, însă care nu rezistă la o observație mai complectă a realității. Teoriile evoluționiste ale lui Darwin sau Lamarck, odată atât de admirate, au început astăzi să pară, după imensa îmbogățire a materialului observat, ca prea simpliste, pe alocuri chiar copilărești. Și totuși naturalistii nu se gândesc să abandoneze ideea evoluționistă — care singură poate raționaliza problema speciilor — dar sunt numai în așteptarea altei formule, firește tot evoluționiste, dar care să

poată încadra și cuprinde întreaga complexitate descoperită. De multe ori sub aparențe simple se constată mari complexități generatoare de crize în economia teoriilor și în procesul raționalizării. Și totuși, afirmă cu autoritatea lui de savant, Henri Poincaré „dacă mijloacele de investigație ar deveni mai pătrunzătoare, noi am descoperi simplul sub complex, apoi complexul sub simplu, pe urmă iarăși simplul sub complex, fără să putem vedea care va fi ultimul termen. Trebuie să ne oprim însă undeva și pentru ca știința să fie posibilă trebuie să ne oprim când am găsit simplitatea. E singurul teren pe care vom putea ridica edificiul generalizărilor noastre”.

Nu se poate deci proclama — conchidem noi — din criza fizicei moderne, cu sporul actual al zonei iraționale, foarte probabil tranzitor, falimentul rațiunii ca atare. Tot rațiunea va fi aceea care va găsi în elasticitatea mijloacelor sale, cadre mai comprehensive și teorii mai mlădioase...

În orice caz, cum n'am socotit nici altă dată, nu voi conveni nici acuma, în sensul lui Bergson, la înlocuirea rațiunii, pentru sondarea adâncurilor și sezisarea adevărilor fundamentale, printr'o formă a instinctului, *intuițiunea*. Fără a întârzia într'o discuție, pe care am făcut-o mai pe larg în alte rânduri (v. „Introducere în metafizică” § II și studiul asupra lui Bergson în „Studii istorico-filosofice”), voi releva totuși că intuiția, chiar dacă există, e totdeauna traductibilă în termeni de raționament discursiv. O intuiție sau precede raționamentul, anticipându-l, sau îl poate urma, încununându-l, adică concentrând într'o sinteză simultană, ceea ce fusese înainte o înlănțuire succesivă. În ambele cazuri, viziunea intuitivă este perfect traductibilă în operații raționale, și numai grație acestor traduceri capătă valoare de adevăr.

Intuițiunea nu este o metodă aparte și nu este streină de cunoașterea rațională. Cel mult se poate vorbi de o intuiție a simțurilor, cea prin care luăm contact cu obiectele empirice și care n'ar fi traductibilă în termeni raționali. Însă această intuiție (similară cu percepția) nu este propriu vorbind o cunoștință, ci numai o bază, un punct de plecare, de unde pornește elaborarea rațională. Cât despre cazurile de intuiție anormală, în a cărei posesiune se cred ocultistii, spiritiștii și alte făpturi privilegiate, acestea din nefericire scapă cu desăvârșire examenului critic și controlului riguros.

Iată pentru ce suntem de părere că actuala criză a raționalului nu se întemeiază pe considerații infailibile și pe argumente ce nu se pot răsturna. Însă lămurirea acestei chestiuni de actualitate, chiar dacă netezește examenul marelui probleme, nu-i prejudecă soluționa-

rea. Căci mai presus de fluctuațiile istorice, stă — precum am afirmat de-acapul — problema epistemologică însăși: care sunt limitele rațiunii în râvna ei de a-și explica realitatea?

Fără a nesocoti nesfârșitele posibilități ale activității științifice viitoare, cred că trebuie să recunoaștem însă, dimpreună cu filosoful Meyerson, a cărui operă epistemologică va rămâne una dintre cele mai impresionante ale ultimelor decenii, *imposibilitatea unei raționalizări complete a existenței*. Nu se vor putea deduce niciodată faptele concrete din principii raționale, după cum nici acestea din urmă nu se deduc din faptele concrete. Existența ca atare este un datum *irațional*, fiindcă nu vom parveni să-i conferim niciodată un caracter de necesitate, convingându-ne bunăoară că existența *nu poate să nu fie*. Kant a fost desbătut din iluziile sale raționaliste, pe care le împărțasea în tinerețe, dându-și seama că rațiunea noastră nu poate deriva din schemele ei abstracte, caracterele concretului, nici măcar pe ale spațiului gol, întrucât din noțiunea vagă de „diversitate“, n'ar putea decurge în mod logic determinările spațiale: stânga și dreapta, sus și jos, aproape și departe. Legile științifice sunt reguli ale fenomenelor, care le încadrează pe acestea, fără a le topi ori subtiliza. De aci porcede neputința de a elimina complex *imaginea* din cuprinsul explicărilor naturale și un oarecare rest opac. Această imagine se poate preschimba firește, rafina și împinge mult mai adânc — dela suprafața intuiției imediate — însă niciodată volatiliza în întregime. Nu se poate adera, cred eu, în această privință, la speranța unor filosofi ca Brunschvicg sau Bachelard, care par incredințați că încetul cu încetul substratul intuitiv al existenței, se va absorbi complex în formule pure, ale unui raționalism dinamic, integral²⁾.

Totuși deși faptele concrete nu sunt total traductibile la principii raționale, întrucât se acomodează însă unele cu altele și obișnuit faptele materiale vin să se insereze docile în rețeaua formelor rațiunii, pare a ni se vesti o înrudire între dânsese, o *descindere dintr'o rădăcină comună, unde se contopesc, dar pe care n'o exprimă complex nici una din ele*. De aci decurg atât îngustimile raționalului, cât și ale iraționalului, nici unul neputând fi expresia completă a realității.

Dacă acum ne-am ridicat cu mintea la acel izvor comun din care ar cobori ambele aspecte, cunoscute nouă, se pune următoarea firească întrebare: Cum ar trebui să denumim oare acea unitate supremă, acel principiu absolut, rațional sau irațional?

²⁾ Mai ales în operele lor recente: „Les Ages de l'Intelligence“ (1934) și „Le nouvel esprit scientifique“ (1934).

Este drept că mintea noastră obișnuită cu procedura antitezei, ar fi înclinată să spue, că tot ce nu e rațional, trece în rubrica iraționalului. Să nu uităm totuși că vorba irațional este o calificare negativă, iar negația ca atare nu redă niciodată calitățile pozitive ale unui obiect, ba adeseori înglobează laolaltă categorii de lucruri foarte heterogene. Dacă în opoziție cu calificativul „roșu”, creăm expresia antagonistă *neroșu*, vom denumi astfel colori foarte variate, dintre care unele — cum e de pildă portocaliul — se apropie mai mult de roșu, așezat de partea cealaltă a baricadei, decât de albastru, cu toate că momentan, e înglobat împreună cu acesta, sub eticheta comună de „neroșu”.

Același lucru și în cazul nostru. De sigur, acea unitate supremă, întrucât depășește cadrul rațiunii noastre, pare a fi mai de grabă irațională, cu toate că rămâne cu puțință să se asemene în fapt mai tare cu aspectul rațional al lumii cunoscute, decât cu acel irațional.

Acel negativ nu este deci ceva în sine, ci exprimă o atitudine ignorantă a capului nostru, și întrucât am vorbit adineauri de o *unitate supremă*, trebuie s'o concepem mai curând rațională, tocmai în calitatea ei de *unitate*. Căci iraționalul experienței noastre e caracterizat dimpotrivă prin multiplicitate și varietate. Pe de altă parte fiindcă acea unitate supremă depășește raționalul nostru, putem preferi pentru dânsa denumirea de *suprarațională*. În această realitate suprarațională s'ar confunda forma cu substratul, norma cu imaginea, legea cu faptul, fiindând nu ca o unitate în varietate, ci fiind unitate pură, sau chiar dacă ar rămânea varietatea mai departe, aceasta nu unificată printr'o presiune externă, ci printr'o armonie lăuntrică, printr'o coeziune interioară.

Raționalul nostru ar fi o icoană palidă și necomplectă a acelei esențe supraraționale, incapabil fiind de a contopi diversitatea empirică — deși o încadrează și o domină — sau dacă ținem la o formulă mai alinătoare, un interimar sau mesager al spiritului suprem, un fel de Ion Botezătorul, față de un Christ, ce poate se va întrupa odată, deschizând atunci o nouă eră, înțelegerii omenești.

I. PETROVICI

RUȘINE

În fața nenorocirii, părinții aveau fiecare altă soluție. Tatăl: desparte-te... Mama: ia-ți un amant... Iar Verona, cu toată jignirea unor atari sfaturi, le scuza brutalitatea. Putea judeca stăpănit. Nenorocirea, pentru lumea comună, conține un element de rușine, pe care va să-l dosești sau să-l înfrunzi. De fapt, gândul lor era cinstit: s'o redea vieții. Oameni în vârstă, trecând în copila lor imboldul obscur al propriei lor existențe, ar fi vrut ca vieța ei să fie ca mai înainte, sbor sburdalnic în afară și nu cruntă închircire lăuntrică. De aceea nu puteau admite atâta cuminenie în plină tinerețe și frumusețe. Or, dacă Verona înainte ca Valer să înceapă a orbi — și orbea grabnic, văzând cu ochii — se socotise amantă, acum în nenorocire, devenise soție, încăpățanată în prima și ultima datorie de credință, de a-și urma soțul. Și pe măsură ce privirea lui se îndepărta de lumină și ea se îndepărta de vieță. Realitatea, de fapt, e o funcțiune a simțurilor. Se poate țărături. Intorci privirea sau, și mai cinstit, pe ochii mari deschiși pui zăbrălnic durerii, și atunci — ce bucurie — stelele corolelor tâlcuitoare de priviri alunecă în amintirea dragostei din tîi și tot în amintirea ei se pierd nestematele nopții instelate, născătoare de vise.

* * *

Dar într'o zi întîlnind pe Dordea, colegul de redacție al lui Valer, a tresărit. Ciudat! Pe Dordea zilnic îl vedea și totuși în acea clipă a tresărit. Întîmplarea desmințea socoteala minții. Realitatea forțază bariera simțurilor. Fără voința ei a trebuit să-i înțeleagă privirea, o privire de pîndă și de poftă. Și mai trist decât atât, odată cu ea s'a precipitat în sufletul ei lumina. Lumina roșie a prunilor de Japonia, lumina aurie a zumzetului de albine, lumina albă a miresmei florilor de tei. Și-a revenit... dar după o clipă de amețeală. A fost slabă!... Prin urmare o păștea încă păcatul mîndriei. N'a fost în stare să-și însoțească pas de pas bărbatul. A fost amantă, apoi so-

ție... Dar Valer acum are băjbâieli de copil... Prin urmare să se pedepsească, să scoboare încă o treaptă și să devină mamă!...

Verona nu-și poate înțelege judecata. Pedepsă? Degradare?... De sigur... Fiindcă Dordea cu aceiași ochi urmărește pe Valer. Să-i surprindă vre-o greșeală, ca apoi să-i speculeze nenorocirea. S'a arătat prieten, dar azi îl simte dușman. Vrea să-i ia locul. Ei bine, nu!... Ea se va interpune între soț și lume, ca să-l ocrotească. Și nu pentru mizerabila de leafă... Dar ca să-l scape de umilință. Datorie de mamă ce ascunde lumii greșelile copilului. Atunci, pentru ce degradare?... Mai mult chiar... Lui Valer va să-i cruțe orice nouă durere! Să-și afineze sufletul, să-l facă placă vibrantă, ca el să primească toate impresiile amplificate prin intermediul ei. Și pentru asta să-și reducă orizontul. Jertfă de mamă iubitoare. Dar zadarnic încearcă să se înalțe. Stăruie în ea ideia de degradare: amantă, soție, mamă...

* * *

Verona a înțeles uneltirea. Părinții de o parte, Dordea de cealaltă! Și pe deasupra complicitatea zilelor de primăvară... Uneltirea însă o îndârjește. Vieța e atât de infamă, încât nu cruță nici măcar durerea mamei!... Ea însă va duce lupta mai departe. Râvnesc la ea... Ei bine, n'au s'o aibă... Încă o treaptă mai jos. Amantă a fost, apoi soție, mamă... Mai departe! Se va claustra în sine: călugăriță! Călugăria aduce în înfățișare machiaj de moarte. Ce gând să fie atât de neomenos, încât să sfredelească solemnitatea morții?...

* * *

În fața oglinzii, Verona își potrivește noua ei înfățișare. Oglinda, marele ajutor al femeii! De data asta o va folosi spre desgust și antipatia. Să-și pedepsească chipul prea frumos. Oglinda să-i sugă tot sângele feței... și în loc de chip omenesc să realizeze o mască imobilă, care, încet, încet, să-i cotopească și sufletul, împietrindu-l.

Și-a părăsit rochia scurtă până'n genunchi, de culoare aprinsă, mulată pe fiecă formă a trupului. De bunăseamă, la ispita celorlalți contribuie și propria ta ispită!... Dar nu reușește. Rochia cea nouă, zadarnic ascunde formele și umbrește chipul, o face și mai frumoasă. A câștigat în nobleță ceea ce a pierdut în sensualitate. Marfă pentru alte gusturi, mai rafinațe... Atunci și-a scos cerceii. Dar în acea clipă — ce batjocură — umbra privirii s'a concentrat în luciul pupilei. De necaz și-a aruncat colierul dela gât. Altă batjocură... Un surâs orgolios s'a despicat în buze și dinți. Mereu batjocură!... E dezolant!... Orice

renunțare, vieța o compensează altcum. Vieța irumpe dincolo de voința omului.

* * *

Verona, la brațul lui Valer se îndreaptă către redacția. Il ține strâns. Mamă ce-și ocrotește copilul!

Pe nesimțite a grăbit pasul. A conceput un plan admirabil. Să-l antreneze la mers. Mișcarea e generatoare de lumină; șederea, de întineric. Și apoi mișcarea e o plăcere în sine, pe care ochii sănătoși o fură sufletului. Numai la un om fără vedere, mișcarea se rezolvă în mii de senzații subtile, de odihnă. El se odihnește mereu, fără a se obosi nicicând.

Verona grăbește și mai mult.

Nu se înșeală. Judecă din proprie experiență. De când s'a hotărît să-și urmeze soțul în împărăția întinericului, și ei i s'au perfecționat celelalte simțuri. Aude șgomotul găngăniilor în iarbă, simțește parful curat al stelelor și gustă cu altă sete apa izvorului. . .

Ce bine că nu și-a uitat datoria de soție!

Și iar grăbește pasul. Din această limitare a vieții și-a descoperit un alt univers, nu în întindere ca prin ochi, ci în înălțime. Un univers străbătut de o nouă lumină, ascunsă celorlalți. Și auzul poate fi generator de lumină. Și mirosul și gustul.. Prin intervenția unei singure puteri, a iubirii. . .

O să rămână amantă!.. Tot această ipostază e culmea unei vieți de femeie. . . Sau, în același timp, mamă, soție și amantă. . .

— Să-mi fii amantă... mereu... Așa i-a șoptit la prima lor întâlnire.

Mamă, soție, amantă!.. Suflet complet realizat. . .

Deodată se simte trasă în jos. Valer s'a împiedecat de o margine de trotuar și a căzut. Ochelarii negri i-au sărit, și orbecăind cu mâna prin aer, caută, caută. . .

Verona a întors speriată capul în lături. Numai Dordea să nu fie acolo. . . Răsufală odihnit: N'a fost. Iși ridică bărbatul și laolaltă pornesc din nou. . . Zadarnic. . . Nu poate fi amantă!.. Ci doar mamă, mamă care a vrut să-și producă în fața lumii copilul. . .

VICTOR PAPILIAN

TREI POEME ÎN PROZĂ

VARUNA

Acest lemn de fag, aruncat în foc și care a început să țipe ca o vietate strivită, îmi amintește prezența unui zeu, pe care l-am cunoscut copil într'o grădină veche a trecutului.

Întâlnirea lui m'a tulburat, și flacăra celestă a suvenirii, pâlpâie încă cu miezul ei negru și margini de soare.

Era un zeu indic, dar după câte cred, nu putea fi nici o divinitate a pământului și nici a văduhului. Infățișarea lui trăda ceva solar, celest, așa după cum e arătat în Rig-Veda.

Prezența unei divinități e un spectacol rar, negreșit, și aproape de neînchipuit azi, dar totuși posibil pentru cei ce cred în superstiții și semne. Aproximarea oricărui zeu e certă, fiind trădată prin beția ce umple sufletul, prin bucuria mare de care suntem cuprinși, și care iradiază: spumoasă, aurorală.

Strălucirea curge pe fața lui, peste pletele incolăcite, peste mânele palide și sculpturale. Lucrurile atinse de el, dar mai cu seamă vorbele lui, farmecă cu parfumuri tari ce uluiesc, fiindcă verbul rămâne singura incantație divină.

Văd parcul putred, îmi reamintesc plopii lui uriași și băncile de lemn verde, revăd mâna cu degete efimate a zeului, scandând ritmuri sonore în lumina prezenței lui crescute, pe un ton majestos, târănat și grav.

Știa pe toți cei ce merg fățiș spre el, și pe acei ce alunecă în ascunzători. Cunoștea misterul din adâncul apelor, vorbea întunericului ce se apropie. Prietenii lui, cobre cu mii de ochi, cercetau pământul și mările pentru el. Nu avea secrete, sau în lumina prezenței lui ele păreau fără vâl, când uneori vorbe lipsite de șir, alunecau drept, pe firul niciodată rupt al destinului.

Iubea melcul ascuns în smalțul verde al grădinilor, ce ajută creația, și temea corbul tomatic, care cobește moartea.

Cunoștea magia plantelor, și cea pitită în palatele lunare. În zile

de arșiță indică, chema sufletul iernilor polare, cu reni și pitici cât o fragă.

Sub pasul lui nevăzut, înviau ciupercile pădurii și uneori flori ciudate de lemn vopsit.

Mereu singuratec și izolat, plin de adâncul mister din care se hrănea, uneori copil, pe acest zeu nu l-am putut bine înțelege, și l-am urit.

El știa totuși că odată îl voi iubi, pentru cuvintele lui de fildeş greu și aur, și nu mi-a făcut niciun rău.

Târziu am aflat că tot acel zeu, despărțea vârtejul nebuloaselor cerești în patrate și triunghiuri mistice. Vorba zeului indic avea uneori lucidități stelare, ucigătoare de vis, dar totuși complicate în misterul gândului rău și ferit, ce te făcea să-l temi ca pe lacurile ce îmbie dar sunt pline de vântori! Furia lui era groaznică, și era anunțată de mii de păsărele, ca apropierea tigrului din junglă. Chipul zeului rămănea totuși neschimbat, precum capul elefantului alb, în care doar un ochiu minuscul se rostogolește, anunțând precipitarea neinvincibilei forțe.

De cele mai multe ori, l-am întâlnit însă înconjurat de râuri iradiante de lumină, ce reverberau farmecul altitudinii lui spirituale, dar care totuși mima uneori spre înțelegerea noastră, o naivitate edenică, de banală prietenie. Mă fermeca privirea lui, superbă și apolinică, ce contrariată lua fosforescența șoimului ce sfâșie năpustit columba.

Dușman al sufletului care geme, capriciul lui era răscumpărat de un adânc simț muzical, ceea ce mai întotdeauna îl deosebea de micii demoni ce-l înconjurau ca pe un Dionisos.

Acest zeu cred că era însuși *Varuna*, dacă nu i-ar fi lipsit acea fermecătoare intuiție a duiosului, secretul spiridușilor inferiori, în care nu credea. L-aș fi ghicit ușor, dacă mi s'ar fi arătat în odăjdiile mărețe de flacări, ale lui *Agni*.

L-am recunoscut numai după aceea, că nu privea niciodată la cer, și foarte rareori în lături. Mergea cu privirea mereu ațintită înainte, rostogolind cuvintele magice ce păreau jocuri de diamante șlefuite.

Precum aurore boreale, ele alergau vertiginos de iute, cristalizând în constelații bizare, și mult depărtate vremii noastre de farmec plastic și trivial. Iradiant în virginitatea ideilor, avea ura locurilor comune, ceea ce îi dădea aparența unui superb orgoliu, dus uneori pe lectica unei regale insolente. Primul poate am tălmăcit în el un zeu din ginta lui *Asuras*, și aceasta nu numai pentru caracterul lui răz bunător până la nimicire, dar mai cu seamă pentru sarcasmul rece ce-i nimba în tot locul, diadema unei false nepăsări. Pentru unii oameni ce intru-

chipau prostia până la gigantismul muntelui dur, zeul prieten simțea milă până la lacrimi.

Dar se știe, *Varuna* e cel conceput numai pentru fala zeilor, printre oameni. Castelul lui însă se ridică fortificat în splendorile cerului.

Din când în când divinitatea trece pe carul ei de foc, dela un punct cardinal, la altul.

În copilărie i-am strâns mâna, l-am apropiat pe băncile arifiteatrelor vechi, și fără știrea lui, i-am surprins sub vorba căutată cu trudă, un scepticism plin de amar.

Totdeauna și-a scuzat jocurile și minunile lui printre oameni, ca pe un fel minor de a fi. A treia oară m'am îndoit atunci, că ar putea fi el *Varuna*, am înțeles însă repede viclesugul mândriei lui.

Am greșit, dar intuiția totdeauna dreaptă din mine, i-a adus peste voia mea de atunci, ofranda sărutului sincer și etern.

În fața jertfei mieilor înjunghiați, blând s'a înduplecat zeul, revărsând deasupra cântecelor mele ridicate în cinstea lui *Indra*, vorba lui înviorătoare de care n'am aflat decât târziu, bucurându-mă mult.

În cămărilor ascunse ale sufletului meu, a fost mult timp o nuntă, ce a fost sărbătorită de zeitățile mici ale singurătăților.

Nu însă pentru aceasta îl venerez și îl caut cu sete prin fumul negre ale cetății, ci pentru incandescența fără preț a prezenței lui, pentru flacăra de adâncă bucurie spirituală, ce arde în apropierea lui, pentru Soma ce o dăruiește în cupe de cleștar, la banchetele de o clipă ale vieții, pentru pomii albi ce mi-i-a desvelit țâșnind ca niște mirese dănțuind, prin miracolul forței lui, din pietrele cetății.

O! *Varuna*, iată acum în acest an rotund și nou, ramura magică muiată în miere, ce ți-o dăruiesc încă odată, pentru toată mulțumirea cuvintelor tale, mai presus de timp și de oameni ce pot da viața, precum o cuminecătură. Fii iertător, luminatul *Varuna*: pentru puterea, pentru nemurirea, pentru gloria splendoarei tale izolate, magnifice, și plină de tăcere.

Primește dară, zeule bun, fără șovăire, această creangă mitică, muiată în vinul sufletului meu, și iartă-mi greșelile mele, tu veșnic Biruitorule!

NOMAZII

Erau trei: țiganul, măgarul și țiganca, și fiecare ducea povara lui. Țiganul urnea o traistă uriașă de șiac în care se frământau viețăți. Opincile prăpădite îl ajutau greu să uite făgașul, frământat în hu-

ma vâscoasă și galbenă, iar barba creață, pletele lungi și unuroase, căciula ciobănească și nouă, îl trăgeau mai mult în noroiul urcușului.

Efortul se putea ghici după vinele gâtului, lămurite sub piele ca niște râme albastre, ce tresăreau regulat la intervale mici, și după tamplele ce băteau ca pieptul unei vrăbii prinsă între gratii.

Funia desagei îi tăiasse umărul ieșit în soare, ca o cremene de prunduri. Proptindu-se în ciomag scuipa des, uitându-se în urmă.

După el venea nu departe un măgar cenușiu și flocoș, ce agățându-se pe vârful unghiilor, lupta și el din răspuțeri cu doi saci de mălai greu, ce atingându-se de táluzul făgașului, îl împingeau când într-o parte când în cealaltă.

Simțind însă stăpânul oprit înaintea lui, stătu și el.

Ridică domol urechile rupte din resorturile moi, ochii tulburi i se luminară, iar nările aprinseră și ele garoafe roșii.

Un zbieret lung și desnădăjduit ieșit ca dintr'o fabrică, umplând tăcerea văilor reci.

Din trupul lui îndurerat și cald, se revărsă un șivoi spumos și auriu, ce fu repede supt de pământ.

Omul și dobitocul așteptau acum tăcuți, sub umbra rară a unei tufe de fag, ce sufla misterioasă prospețimele primăverii.

Prin nuielișul pădurii niciun zgomot, peste tot doar culoarea cafeenie a frunzelor căzute, de sub care din loc în loc țâșneau ghiociei grași și albi. Omul se lăsă să cadă pe sac și sacul căzu pe malul de pământ, cu guițăuri desnădăjduite.

Tăcere lungă, apoi se auzi un scâncet de copil mic, la întorsătura drumului, unde apăru în zeghea mohorită o femeie cu fotă roșie, ce urca cocoșată o albie nouă din care un prunc încrunțat privea norii fini, ce alunecau în senin ca niște corăbii ale lui Dumnezeu.

Cu ochii dilatați de povară, nevasta totuși nu-și arăta suferința, și nu striga. Rezemată ca pentru o muncă ce avea să mai țină mult, urca încet.

Ca o umbră se apropia acum prin noroaie, domoală și hotărâtă.

Ajunsă lângă cei dinaintea ei, lăsă binișor și neajutată copaia din umflătura umerilor, își scoase basmaua de pe cap și cu măneca zeghii, își netezi fruntea umezită.

Copilul tăcea îmbătat de înălțimea altitudinilor.

Cei trei călători se priveau acum toți prietenoși, se apropiară unul de altul și cum nu aveau nimic de spus, tăcură mai departe: în ritmul cerului, drumului și pădurei.

Oboseala se svânta încet, cu sudoarea trupului și căldura vinelor.

Toropeala somnului mugurea însă încet peste gene, cu frunzele

crude ce încercau să-și arate tăișurile verzi, cu zăpada ce se topește diamantină, prin văgăunele depărtaților munți.

Înainte a acestor ființe, învăluite de pădure și liniște, doar un pițigoi vestitor de zile frumoase, îndrăzni să se apropie dintr'o tufă de fag și începu să îngaimă: cinci, cinci, cinci. . .

— Auzi nevastă, strigă c'a rămas și el fără de opinci.

— Ei, fără opinci. . . Cântă și el săracu, că a dat peste o țăr de căldură.

— Va veni și pentru noi vremuri mai bune?

După aceste puține cuvinte, omul plin de pământ își cumpăni traista de lână cu vietăți ce mișcau înăuntru, zăbovi o clipă gânditor, se aplecă înainte, se dădu înapoi, porni apoi cu același pas obosit dar sigur, ce duce mult la drum, și merge toată viața.

Măgarul după ce aplecă botul în piept ca o jucărie uzată, se urni din loc pierzând tărățe, urmând singur făgașul drumului ca un frate credincios.

Femeia la fel făcu și ea.

Poteca muntoasă, urca și se încovoia, și iar urca și iar se încovoia, peste coame, peste pâraie, peste ferigi și mușchi, înfășurând pământul cu ghemul ei alb de sfoară.

Merg acum în lume și sunt toți prieteni dar nu știu unde merg. . .

Asinul cu ochii bulbucăți și strigăt disperat, se va pierde în fundul zilelor cu povara în spate, dar nu va ingenunchea niciodată în umbra piramidelor mirate.

Pruncul oacheș va pipăi cu degetul și genele cerul, dar pentru el nu vor veni niciodată trecând pustiiile magii cu smirna, tămâie și aur.

Omul și femeia vor stoarce din ei lacrimi cât ciorchinii, vor suferi de foame și sete, dar niciun nimb de aur nu le va lumina fruntea întunecată de humă. Cocorii însă călăuziți de stele vor zbura în funduri de primăveri, arătându-le calvarul creștelor, depe care urcă: smirna florilor, aurul râurilor, și tămâia stepelor.

În făgașurile lumii în topitul zăpezilor, merg și acum cei trei: țiganul, măgarul și țiganca, și lumea nu știe de ei, și ei nu cunosc lumea!

COLINA

Ca un sân tânăr de fată, ca un piept crud ce se desface înfiorat sub săruturi, colina se înfîgea voluptoasă sub obrajii norilor de furtună; o văd trăind ca pe o vietate.

Vârtejul vântului nu ridică țărâna care orbește. Nu închizi ochii

și nu pui mâna peste față, totul prin fânuri e dilatare de flori, zbor de polene, fugă de elfi miresmați și incinși cu frunze.

Pomii livezilor fericiți de răcoarea ce suflă ca o apă celestă, își scutură pletele sub văpaia zilelor.

Pe orice colț al colinei: e o așteptare, o ingenunchere ce-ți deschide pieptul, un extaz vegetal ce așteaptă.

Aerul viu te lipăie așa de înviorător peste obraz și pleoape, îți scaldă gura fierbinte cu atâtea nevăzute fântâni, încât: păsările, frunzele, fluturii, îți pătrund în carne cu boarea ce precede ploaia.

Munții liliachii primesc transfigurați biciuirea trăznetului.

Șoseaua se umflă ca o azimă caldă, de primele picături ale ploii, apoi repede trece dealul ca o pasăre, scuturându-și penele de rouă.

— Ploaie dulce, ploaie de vară, banală și totdeauna nouă ca întâile paparude! Ochii pietrelor se deschid privind cerul, iar tu călător nemîșcat, cu fața și mânele muiate de apă, te oprești în fața unei vaci ce paște sănătatea drumului.

Fii umil, e zeitatea veche a acestui pământ! . . .

Aburi grei se ridică din pânțele ei puternice, din coarnele aduse în formă de seceră lunară, din coada nepăsătoare ce-i mângâie șoldurile uriașe, vulcanice.

Botul ei umed de lacrimile trifoaielor, ochii lucii de fruct copt, urechile moi și bovine, te privesc blând ca pe un rătăcit.

— Tu nu ești omul câmpurilor!

Mirosul de benzină și oraș, surtucul vărgat, mersul greoi și pe spate, îi amintește spaima cetăților negre.

Te apropii. . . Ea sare îngreunată șanțul, ca în limba arcuită și aspră ca un cosor, cu lăcomie totdeauna proaspătă, să cuprindă depe mijloc, buchetelele de vioarele proaspete.

Rustica zeitate reintră în cosmos.

Vrând să pleci, te oprește bună-ziua a unui pitic, ascuns prin tufe.

— Cum te chiamă?

— Ion.

— A ta e vaca?

— A mea.

— Cum o chiamă?

— Bălaia.

Ochii lui sunt umezi ca boabele socului sub care stă ascuns, și fața oacheșe cu sprâncene îmbinate, e catifelată ca miezul de pâine ce-l ține în traistă. Pe picioarele mici și fâlfâietoare, sărind pe ciomagul de salcie jupuită, s'afundă sub socii gârbovi, ca un fluture mai mare al ierburilor.

Singurătatea și seara pun transparențe bucolice peste suflet.

Nu mai sunt drumuri, nu mai sunt troițe!

Din noaptea ce se lasă pe văi, din întunericul depărtat al atâtor necunoscute vâlcele, răzbate isteric, un chiot ca un avuz de iubire, de sânge cald:

Hihihihiiiiii...!

O driadă se scoală poate, înviată de mustul văratec al ploii.

MIHAI MOȘANDREI

CÂNTEC DE PE ȚĂRMUL ȘVAB

PENTRU MUTTI WAGNER

Mureșul se depăna pe soare ca pe un mosor,
Țărmul șvab își întindea verdeața pe sub cerul scund,
Ziua caldă unduia'n talazuri repezi de mohor:
Te voiu mai găsi'n argintăria apei sau pe prund?

Iși curbau chindiile azurul în nuiă de-alun
Să te aibe'ntreagă'nchisă în cunună, măestrit.
Se iveau culori din valuri, mozaicuri de păun,
Frești se împleteau să te desmierde cu un găngurit.

Bronzul îndrăgise'n tine sprinteneala ciutii
Nebunești grimase îți juca în păr, pe frunte.
Din păinjinișul gândului voiu face punte
Către țărmul șvab, cu cerul scund, și mica Mutti. . .

PÊTRE PASCU

FOLCLORUL ÎN POEZIA NOASTRĂ CONTEMPORANĂ¹⁾

Printre atâtea izvoare străine ale poeziei contemporane, prin care alături de un cercetător ca Mario Roques suntem siliți a constata „intrarea desăvârșită și grabnică a poeziei românești în marea mișcare poetică a Europei întregi” („La poesie roumaine contemporaine”, Oxford, 1934, pag. 53), lungul drum ce studiul nostru a parcurs a putut întâlni urmele neîndoioase ale folclorului național, a cărui contribuție la constituirea poeziei de astăzi nu mai poate fi de nimeni contestată în toată întinderea și profunzimea ei, colorând-o astfel de un pitoresc specific autohton. O poezie sincronizată, europeană deci, dar căreia nu-i lipsește — în același timp — boarea peisagiului local, a cliimei noastre sufletești, a clocotului de viață românească ce și-a găsit fireasca expresie în variatele forme ale credințelor, obiceiurilor și literaturii noastre populare. Dacă limba națională e — fără îndoială — instrumentul cel mai caracteristic al unei literaturi, puternica ei originalitate isvorăște mai ales din consonanța ei generală cu psihologia etnică și conștiința artistică ce se desvăluie embrionar în adâncurile zăcămintelor folclorice.

Cu descoperirea urmelor populare în desigurile poeziei contemporane ca și cu reliefaea incidentală a funcțiunilor estetice, cercetarea ce am întreprins nu și-a epuizat însă aria obiectivului ei. O nouă întrebare se ridică de-acum. Pe baza materialului copios adunat, suntem datorii a lămuri problema folclorică a poeziei contemporane încercând a surprinde modalitatea proprie a soluțiunii ce i s'a dat, unghiul specific sub care generația poeților vremii a privit această problemă în comparație cu perspectivele deosebite ale momentelor literare anterioare. Cum e și firesc, folclorul cu imensa lui diversitate și strălucitul lui pitoresc etnografic și estetic a oferit poeziei românești — în toate epocile dezvoltării ei — motive și expresii a căror utilizare ca „ma-

1) Capitolul final al volumului *Zăcăminte folclorice în poezia noastră contemporană*.

terial" poetic a variat cu mentalitatea specifică, proprie, a fiecărei generații de poeți. Momentele caracteristice ale evoluției noastre poetice, punctate succesiv prin numele Văcăreștilor, al lui Alexandri, al lui Eminescu, Gh. Coșbuc și Sămănătoriștii, au cunoscut o folosire deosebită a folclorului — potrivit unei anume sensibilități și concepții artistice — la care ne vom raporta mereu paralel cu prezentarea aspectului contemporan al problemei.

* * *

Poezia vremii noastre este prin excelență expresia unui profund lirism ce străbătând straturile superficiale ale sentimentelor clasice pătrunde până la nebuloasa muzicală a subconștientului. Părăsind cu totul drumurile mari ale lumii exterioare, tărâmurile obiectivității epice, poezia contemporană coboară vertical în adâncurile vieții interioare. Tumultul înfricoșător ca și fiorul subtil al sentimentului intelectual, coexistă într'un mod bizar în cuprinsul liricii de astăzi.

Această subiectivă tonalitate a poeziei contemporane a determinat direcțiunea folclorică ce a fost urmată. Din imensul material al credințelor, obiceiurilor și literaturii populare, sensibilitatea vremii a selectat numai elementele menite să-i potențeze lirismul, fie sub forma sentimentelor limpezi, fie mai ales sub acea a vâgului pulverizat în atmosfera poeziei. Mitologia astrelor și pământului, credințele ce privesc ființele animale sau vieța sufletului, aparițiunile sfinte, motivele magice cu descântecele și blestemele lor, cu ceața de vrajă, obiceiurile și ocupațiunile, literatura populară în sfârșit, au fost utilizate în măsura numai în care puteau să devină un material liric. Credința despre „cățelul pământului" sau cea despre „comori" de pildă, n'a folosit ca motiv al poemelor, ci numai ca element creator de atmosferă a sinistrului sau tainei, ceea ce am și notat în cursul cercetării anterioare.

Cu totul caracteristic pentru această lirică exploatare a folclorului e sensul întrebunțării unor producțiuni tipic epice precum colindul și basmul. După cum se știe, colindul povestind atâtea întâmplări biblice privind vieța Mariei, a Mântuitorului sau a unor sfinți, e o producțiune dominant epică în care elementul liric îl alcătuește doar mica urare a finalului. Colindele poeziei culte au accentuat însă instinctiv caracterul liric. Citatul „Colind al ninsorii" al lui V. Voiculescu devine astfel o compoziție descriptivă și deci lirică, „Colindul" lui Nichifor Crainic în cadrul lui de baladă, dezvoltă totuși mila și generozitatea sfântului Petru, în timp ce în „Florile dalbe" al celui dintâi poet se exprimă exclusiv natura lirică a urării, iar în „Țara de

peste veac" a celui de-al doilea sentimentul metafizic al transcendenței. La rându-i basmul care constituie de asemeni o producțiune epică populară, n'a cunoscut — în poezia actuală — forma unei simple versificări, ci i s'a deviat caracterul în sens liric prin sublinierea accentelor sentimentale (V. Voiculescu) prin valența decorativă ce i s'a acordat (Adrian Maniu) prin subtilizarea lui în vagul atmosferic (de asemeni Ad. Maniu) prin utilizarea lui alegorică întru exprimarea unor procese psihice ca de pildă sbuciumul creațiunii artistice (Voiculescu).

O exploatare lirică a folclorului s'a încercat însă și în alte momente ale evoluției noastre poetice. Dacă am trece cu vederea prima epocă a poeziei culte, cea a Văcăreștilor și a lui Conachi, lirică și ea dar pe baze populare deformate de lăutari, „Doinele" lui Alecsandri au crescut din motivele populare corespondente, lirice de asemeni, iar Eminescu la rându-i a valorificat potrivit sensibilității lui filonul subiectiv în basme chiar. În fond dintre toate aceste trei momente, cel eminescian este de sigur cel cu mai profunde și mai subțiri rezonanțe lirice.

Lirismul contemporan se cere dar desprins din acest cadru și surprins în substanța lui specifică în care au fuzionat numai anume elemente folclorice. După cum mai observam odată, lirica vremii — străbătând crusta sentimentelor limpezi — sondează adâncurile subconștientului, umbrele iraționalului, lumea nebuloasă a tainelor alături de linie directoare ale filosofiei intuiționiste contemporane. Creațiunea poetică a vremii străbate cu preferință tărâmurile visului și vrajii, depărtându-se de proectorul luminii raționale. Unul dintre cei mai tipici poeți ai acestei direcții — Lucian Blaga — a exprimat în primul poem al primului său volum această bizară dar fermecătoare concepție:

Dar eu,
 Eu cu lumina mea sporesc a lumii taină —
 Și'n tocmai cum cu razele ei albe luna
 Nu micșorează, ci tremurătoare
 Mărește și mai tare taina nopții,
 Așa îmbogățesc și eu întunecata zare
 Cu largi fiori de sfânt mister
 Și tot ce-i neînțeles
 Se schimbă 'n ne'nțelesuri și mai mari.

(„Eu nu strivesc corola de minuni a lumii").

Lirismul contemporan se definește dar — într'unul din aspectele lui caracteristice — ca o expresie a tendinței de a pătrunde incon-

știentul, de a se apropia de absolutul considerat ca irațional. E o poezie mistică în sensul general al noțiunii care înseamnă „taină”, „mister”, lume ascunsă și nepătrunsă. Incadrarea folclorului în această sensibilitate și concepție s'a realizat cu o evidență pe care descoperirea urmelor populare în poezia vremii a făcut-o desăvârșită. O mentalitate specific contemporană s'a nutrit așa dar cu străvechi elemente ce s'au ivit consonant din adâncurile tradițiilor naționale. Lucian Blaga — poetul ce pare a avea cel mai limpede conștiința acestei tendințe — scrie odată versurile ce exprimă tocmai ideea:

Inchis în cercul aceleiași vetre
 fac schimb de taine cu strămoșii.
 („Lauda somnului”)

sentiment al tradiției mistice pe care și un poet ca Tudor Arghezi îl celebrează în minunata lui „Arheologie”.

Credințele despre vârcolaci, despre cățelul pământului, mitologia comorilor cu duhurile lor, pomenirea atât de frecventă a unor vietăți miraculoase ce aparțin demonologiei ca șarpele, ursitoarea și misterioasele legături ale omului cu stelele, descrierea atât de amplă în multe poeme contemporane a practicilor magice însoțite de blesteme și descântece, atmosfera de vrajă a multor compoziții lirice, o anume eflorescență a poeziei religioase, utilizarea obiceiurilor ce privesc moartea și folosirea bocetelor, ecourile tainice ale unor îndeletniciri eroice ca haiducia, străbaterea în „țara de peste veac” a unor colinde, — sunt elemente ce alcătuiesc un material mistic prea bogat și prea caracteristic spre a nu se colora cu o elocvență semnificație. Accentuăm mai ales prezența — în lirica vremii — a descântecului popular, a practicilor magice, a procedeelelor medicinei populare, a blestemului, în care mentalitatea preștiințifică a misticii își găsește un aliment prețios. Și după cum cercetarea anterioară a arătat-o, nu ne aflăm numai în fața unor utilizări incidentale ale elementelor magice, ci poeme întregi sunt construite exclusiv pe schelele motivelor descântecului.

Spre a ilustra cu și mai mare evidență această generală difuziune a tainei în poezia vremii, să ni-se îngăduie să apelăm și aci la motive ce par a nu avea legături cu lumea misterului. Ne alegem anume tema haiduciei cântată adesea în spirit și formă populară dela Alecsandri și până la sămănătoristul Șt. O. Iosif, reliefându-se mai totdeauna aspectul ei eroic moral sau, cel mult ca în neîntrecuta „Doină” a celui din urmă, un moment descriptiv cu mai adânci rezonanțe. Când Lucian Blaga avea cu „Haiducul” să reia motivul, de-

scripția pădurii în care haiducul urma să se piardă, va depăși lumea aparențelor naturale, pătrunzând în planul ascuns al tainelor și duhurilor:

Se duce tot mai adânc până unde
se închid toamna șerpilor sub stânci
Va să desferece duhul pădurii
și șipote negre care cântă.

Cultivarea atmosferei mistice se realizează însă mai ales în cadrul poeziei religioase. Eforturile — în această direcție — ale poezilor contemporani alcătuiesc de asemeni o mărturie importantă. Isovoarele folclorice ale poeziei religioase culte prin spiritul lor realist, prin principiile umanizării divinului și al localizării la orizonturile geografiei și etnografiei românești a baladei biblice, au orientat însă lirica noastră cultă pe un tărâm ce menținându-se mai mult în concret și firesc, nu se atinge decât arare cu sentimentul metafizic profund religios. Observația este foarte caracteristică pentru destinul poeziei noastre religioase, care — din nefericire — n'a cunoscut nici când acea elevare transcendentă a misticii apusene. Într'un moment atât de prielnic misticismului religios, poezia românească nu și l-a putut anexa totuși decât sub forma unor lăudabile intențiuni programatice sau a unor realizări ce — sub impulsul folcloric — au devenit laice.

Lirismul mistic al poeziei contemporane și-a însușit dar elementele corespondente ale folclorului într'un mod cu totul specific momentului poetic actual. O observație trebuie să notăm însă aci spre a evita o eventuală obiecție ce s'ar putea ridica. Fantasticul, sinistrul ori misticul se ivește și din unele piese cu baze folclorice ale lui Alecsandri precum „Craiu nou“, „Ursita“, „Biserica risipită“, „Noaptea Sf. Andrei“ ș. a. Deosebirea ne apare totuși cu multă ușurință. Poezia lui Alecsandri tratează aceste teme cu elemente pe de-a ntregul exterioare, decorative și din punctul de vedere al manierei romantice, artificiale adesea față de sentimentul firescului și experienții directe ce caracterizează poemul contemporan. Cu această precizare, încorporarea folclorului în poezia vremii se realizează într'adevăr sub unghiul specific.

Lirismul contemporan nu-și epuizează însă cuprinsul prin motivul și atmosfera lui mistică. O perspectivă nouă ne oferă și un anume primitivism cult și rafinat, uneori voit și simulat, ce transpare dintr'unele poeme și a cărui firească explicație psihologică trebuie căutată în nevoia omului modern, saturat de o cultură ce i-a mărit în fond spaimea metafizică, de a se refugia în aspectele simple, pure, viguroase, pline de seva naturii nealterate de vreo urmă a civilizației.

O reînviere a poeziei pastorale, așa cum cercetarea noastră anterioară a constatat-o, s'a putut astfel produce împrumutând folclorului citatul aspect dinamic al păstoritului și asociind acestuia haiducia. Descripțiile realiste cu atmosfera lor de impresionant firesc, de cuceritoare frăgezime ne întâmpină cu un farmec primitiv ce amintind pastorală populară, o depășesc totuși prin arta fină ce trădează pe poetul cultivat. Printre momentele evoluției noastre poetice e greu să mai întâlnești o atât de proprie fuziune a folclorului pastoral cu o sensibilitate artistică atât de subtilă.

Poezia contemporană a selectat deci pentru cuprinsul ei liric motivele folclorice ce i s'au părut mai adecvate stilului ei interior. Zăcămintele folclorului au fost însă exploatate și prin alte valori ce le constituie. Cum poezia vremii e într'un mod stăruitor preocupată de măiestria ei artistică, de o valență formală ce tinde către estetism chiar, folclorul a trebuit să fie exploatat și în această direcție. În partea închinată descoperirii urmelor populare în poezia contemporană, am putut într'adevăr remarca alături de utilizarea folclorului ca un *motif* al compoziției, frecvența folosirii lui ca un simplu element formal, ca o piatră componentă a construcției unei poeme, ca un instrument întru obținerea unor anume efecte emoționale. Numeroase imagini ale poeziei noastre — la timp relevate — s'au cristalizat pe baze folclorice. Reamintim din abundența material mai sus detaliat numai unele: metafora și alegoria construite din credințele în pâlparea focurilor de comori, în sbaterea șarpelui sgduit de păcatele diavolului pe care-l intrupează, imagini cu fond pastoral, haiducesc sau agricol, sensibilizând diferite aspecte ale vieții materiale sau sufletești, basme alcătuiind cadrul numai al unui cuprins. Teme lirice din cele mai subtile precum de pildă plasticizarea funcțiunii poetice însăși cu sbuciumul ei fără egal în momentul dramaticei lupte dintre generoasa intențiune a poetului și minimala lui realizare formală, fermecătoarea asociere a inspirației poetice cu munca păstorului sau plugarului de odinioară, au fost tratate prin prisma unor culori împrumutate direct folclorului.

O astfel de întrebuițare pare a se fi dat însă elementelor populare și în alte epoci poetice. Alecsandri a folosit astfel tehnica versului popular și uneori un grai apropiat lexicului rural. Sămănătorismul a urmat aceeași cale. O utilizare mai indirectă, mai artistică deci, cu un efect emotiv mai puternic a realizat însă — în cel mai înalt grad — Eminescu. „Luceafărul” — mărăgăritarul sintetic al operei sale — e pe de-a'ntregul construit în cadrele precise ale unui basm popular cu tonalitate și măsură folclorică. Lirica noastră contemporană i-a urmat și în această direcție — intuiția artistică dându-i însă o aplicație cu mult mai frecventă. Poezia vremii folosește astfel tezaurul folcloric

ca pe un material de aleasă construcție, pe care cu rafinată artă știe să-l valorifice.

Dar ceea ce trebuiește reținut pe deasupra tuturor acestor observații, e faptul impunător că în cea mai „modernistă” epocă a poeziei românești, într’o vreme în care modelul străin amenința să devină exclusiv, imperativ chiar, folclorul fiind desconsiderat ca un izvor primar și inferior al unei poezii ce nu voia să rămână la un nivel „rural”, zăcămintele lui au putut fi profund exploatate potrivit cu sensibilitatea și concepția artistică a epocii. Ca un nou Anteu contemporan, lirica noastră de după războiu și-a crescut vigoarea din contactul viu cu pământul folclorului național.

AL. DIMA

TURNER, ALCHEMISTUL LUMINEI

Extrem de rar apar în istoria artei unele fenomene atât de izolate, încât n'au explicație istorică, decât numai una individuală. Trăesc în afară de atmosfera timpului, acest tezaur comun din care se hrănește generația secolului.

Unul din aceste fenomene izolate este cazul pictorului Joseph Mallord William Turner. Băiatul unui bărbier londonez, modest, tăcut, sordid în economii, a fost crescut în admirația măștrilor olandezi, cari au creat în timpul său în Anglia „școala copacilor negri”. Picta și el la început cu culori închise, în tonuri massive și sobre, cari n'aveau nimic cu viziunile sale luminoase de mai târziu. Din această epocă ne-a rămas un „Răsărit de lună” al său, în care nu se distinge niciun contur din întunecimea peisajului nocturn, numai luna, care ră sare mare, albă, deasupra câmpiei.

Evoluția sa a fost lentă. Pe lângă faptul că vreme îndelungată nu și-a găsit stilul, se mai luptă mult și cu tehnica uleiului, care deasemenea nu corespundea ca material viziunilor sale de o transparență cristalină, adecvată aquarelei. Chiar celebrul său „Fightig Téméraire”, pictat la apogeul evoluției sale, când dominase deja mânăuirea uleiului, pare prea greoi în tonuri față de o aquarelă din aceeași epocă. Numai printr'o extrem de îngrijită combinare a tuturor culorilor cu alb ajunge câteodată să apropie în ulei transparența aquarelei, ca în pictura „Norham Castle”, o iridescență aurie contrapunctată cu albastru și foarte puțin roșu-brun, o lucrare în ulei care are efect de aquarelă.

Pe măsură ce își găsea stilul, începe să neglijeze forma și să se preocupe de atmosferă, culoare și mai ales de *lumină*. Din cauza aceasta a fost mult criticat de academicienii contemporani, cari îi reproșau foarte sever neglijarea detaliului.

Cu treizeci de ani înaintea impresionismului francez, Turner cunoștea deja efectul preponderant al luminii asupra formei în plein-air. În viața sa de 77 ani a retrăit o evoluție conformă evoluției picturii franceze începând cu școala dela Barbizon, până la impresio-

nism, și singur a ajuns la un plus constructiv față de aceștia din urmă. Școala plein-airistă a lui Corot, Courbet și Millet a presupus și a condiționat impresionismul, pe când arta lui Turner n'a avut nici un precursor în afară de sine. Dar n'a avut nici conștiința doctrinară a impresionistilor.

Fiind un fenomen izolat în vremea sa, nu putea să-și discute preocupările cu alții, mai ales după ce a lăsat în urmă și pe plein-airistul Constable. Nu avea nici darul de-a scrie, creindu-și o estetică scrisă paralelă cu arta sa. Din unele vorbe scăpate pe ici pe colo se poate însă deduce o conștiință creatoare neformulată, asemănătoare concepției impresioniste. Odată când i s'a reproșat că în pictura sa „Ploae, Locomotivă și viteză”, locomotiva nu pare a fi de metal, a ripostat: „Nu am nevoie să pictez decât ceea ce văd, și nu ceea ce știu că este”. Acceptă iluzia optică, la fel cu impresionistii de mai târziu, însă face și un pas înainte. Nu se oprește pur și simplu la pictarea luminii pentru sine, ca cei cari au ajuns numai la o conștiință optică. Această conștiință pentru dânsul e numai un mijloc pe care îl utilizează pentru traducerea viziunilor sale din ce în ce mai orbitoare. Descopere calitatea sonoră a luminii și melodia culorilor întonate de lumină, construște muzical, în tonalități unitare. Acesta este plus-ul său constructiv asupra impresionistilor, un plus individual înainte de toate. „Canalul mare din Veneția în amurg” este strict ținut într'o tonalitate delicată de gris-uri și albaștri străvezii, „Lacul din Zug” este ca un singur opal cu transparențe de albastru fin și chihlimbar, „Lausanne”, o gamă caldă între galben, roșu, orange și un maron cald, fără sobrietate. Lumina reînvie incandescent în orice culoare, cum focul reînvie în roșul cărbunelui aprins.

Culori, cari trăesc prin lumină, armonizate în compozițiuni, lipsite de realismul anticompozițional al impresionistilor, care admitea reproducerea culorii accidentale.

Această armonie este plus-ul lui Turner asupra impresionistilor. Pictura sa este mai mult decât pictură: este limbajul unei viziuni de extaz luminos, care ne transportă într'o lume apropiată lumii Creatorului, care din lumină s'a născut. Viziunile sale de transparență sonoră ne conving de valorile etice ale luminii, pe care marele său apărător, John Ruskin, le formulează astfel în „Modern Painters”: „Priviți ansamblul naturii și comparați curcubecele, răsăriturile de soare, rozele, violetele, fluturii, păsările, peștișorii roșii, rubinii, opalurile, coralii, cu aligatorii, hipopotamii, rechinii, limaceele, osemintele, ceața, putregaiul, și toate lucrurile, cari supără, corup și distrug, și veți înțelege atunci ce este deosebirea între colorști și clair — obscuriști,

care din ei au natura și viața de partea lor și care au păcatul și moartea.”.

Viața lui Turner a fost o continuă ascensiune dela întunec la lumină și opera sa nedoctrinară, esențial temperamentală, este ca o probă a apropierii lui Dzeu prin căile artei. Marele său admirator, Lewis Hind, spune despre Turner într'una din scrisorile sale:

„Dacă a fi sfânt însemnează a face ca viața aceasta să pară mai minunată pentru ceilalți, mai înălțată, mai demnă de trăit, atunci Joseph Mallord William Turner a fost un sfânt”.

OLGA CABA

DESPRE DANS

Este dansul o artă? Credem răspunsul afirmativ neîndoelnic. Cel mult, unii vor spune că nu chiar toate dansurile îmbracă acest caracter. O asemenea discriminațiune este însă cu totul nelegitimă, ea ne prezentând un caracter estetic ci numai un caracter de origină anestetică, ce se datorește unei prejudecăți sociale sau morale.

În consecință, dansul trebuind considerat drept o artă în toată extensiunea cuvântului, ar trebui ca înainte de a păși la studiul acestei probleme particulare de estetică, să definim ce înțelegem prin artă. Lucrul este însă cu neputință, el depășind competența noastră. Aceasta în sensul că nici o teorie estetică nouă cunoscută nu ne satisface pe deplin și nici nu suntem la rândul nostru în stare să formulăm singuri o teorie care să ne mulțumească. Astfel fiind, problema artei rămâne pentru noi deschisă. Totuși, anumite considerațiuni teoretice preliminare ne vor îngădui să abordăm problema dansului, fără a putea fi învinuiți de a întreprinde acest studiu cu o totală incompetență.

Estetica modernă a început prin a deosebi frumosul natural de frumosul artistic și numai în ziua în care a rezervat conceptul de frumusețe pentru creațiunile artei, ea a început să vadă clar și să progreseze. Această discriminațiune a fost de o fundamentală importanță pentru estetică. Noi credem însă că nu a fost suficientă și că o altă discriminațiune se mai impunea, cel puțin din punctul de vedere al metodei de investigație. Anume, ar fi trebuit să se cerceteze dacă îndărătul conceptului de „artă” nu se ascund generalizări ilegitime adică, mai pe înțelesul tuturor, dacă diferitele arte particulare sunt susceptibile de o definițiune comună și nu prezintă cumva caracteristici particulare ireductibile unei asemenea generalizări. Într'un cuvânt, dacă nu cumva conceptul de „artă” acoperă o diversitate ireductibilă. Noi nu facem în această ordine de idei nici un fel de afirmațiuni ci numai indicăm un aspect posibil al problemei estetice, iar cauza care ne determină să gândim astfel este faptul că teoria intuiționistă (Bergson, Croce) ni se pare cel puțin în parte adevărată cu privire la muzică, dans, eventual poezie și cu totul neade-

quată atunci când ne referim la artele plastice. În orice caz, înțelegerea noastră a problemei estetice se oprește pe pragul acestei distincțiuni.

Dar, să încheiăm această prea lungă introducere și să pășim la studiul chestiunii care ne interesează aci, adică dansul. Dansul, indiferent de loc și de timp, prezintă întotdeauna trei caractere comune cari sunt; un ansamblu de mișcări coordonate, o muzică ce le însoțește¹⁾ și impresia unei legături necesare și indisolubile între această muzică și mișcărilor concomitente. Vom spune din capul locului că deși fiecare din aceste 3 condițiuni este esențială totuși, pentru noi, ceea ce constituie prin excelență dansul e mai ales impresia unei legături necesare dintre muzică și mișcări. Din acest punct de vedere vom spune — cu obligațiunea de a dovedi afirmațiunea noastră în rândurile de mai jos — că *dansul este o materializare*, mai bine zis, *o spațializare a muzicii*. El este o traducere a muzicii în mișcare, o analiză exactă a posibilităților motrice pe cari le cuprinde o muzică oarecare. După-cum planta extrage din pământ tot ce posedă pentru dânsa virtuți alimentare, tot astfel și dansatorul desprinde dintr'o muzică dată, toate posibilitățile motrice pe cari ea le cuprinde virtualmente.

Aceasta ar fi după părerea noastră definițiunea dansului, valabilă pentru orice dans, dela cel mai primitiv și până la cel mai puțin ritmic. Rămâne acum să întărim teoria noastră printr'o mai amplă expunere.

Muzica este obiectul dansului. Ea exprimă succesiunea calitativă a stărilor noastre de conștiință iar dansul o exprimă pe dânsa, ca fenomen obiectiv. Fără muzică nu există dans dupăcum nu există în matematică egalități cu un singur membru (adică $a+b=$). Dar cel puțin referitor la această materie a dansului intuiționistii, și în special Croce, au dreptate când spun: „autant d'intuition, autant d'expression". Când Croce face din acest adagiu fundamentul întregii estetici, noi mărturisim că nu înțelegem și nu-l putem urma deoarece, cu privire la artele plastice, noi nu pătrundem nici mecanismul acestei transformări și nici nu regăsim în opera de artă desăvârșită, caracteristicile obiectului intuit. Astfel fiind, semnificația exactă a echivalenței: „autant . . ." ne scapă, în această materie. Cu privire la dans însă, atât mecanismul transformării cât și raportul dintre intuiție și expresie sunt perfect transparente. Dansul traduce muzica, ca fenomen obiectiv deoarece el concretizează indicațiunile motrice pe cari le cuprinde o muzică dată.

Aci se impun câteva observațiuni cu privire la muzică. Muzica în afară de rari excepții, imprimă emoțiuni în conștiința ascultătorilor săi.

1) Termenul „însoțește” este impropriu dar vom reveni mai târziu.

Aceste emoțiuni diferă dela caz la caz, adică dela o arie la alta și anume, uneori emoțiunea imprimată în conștiința ascultătorilor este bogată în elemente motrice și săracă în elemente reprezentative și în elemente afective profunde, alte ori emoțiunea¹⁾ de origină muzicală este săracă în elemente motrice (ea poate fi chiar inhibitrice) și bogată în elemente afective profunde sau chiar în elemente reprezentative. Așa se explică faptul că ori de câteori auzim o muzică cu un ritm pronunțat, anumite mișcări cari par că însoțesc această muzică, se schițează în mod spontan în interiorul organismului nostru. În fond însă, aceste mișcări nu sunt altceva decât prelungirea spațială a fenomenului muzical, care asemănător unei infiltrațiuni de natură psiho-fiziologică, tinde să pună în mișcare orice organism receptiv. Și dacă a asculta cu atenție și profundă emoțiune o operă a lui Wagner sau o compoziție a lui Bach, înseamnă întotdeauna o atitudine de totală imobilitate a corpului, a asculta într'un mod tot atât de receptiv o muzică intens ritmată, înseamnă pur și simplu a dansa deoarece numai atunci emoțiunea imprimată de muzică se desăvârșește, revărsând prin mijlocirea unui organism omenesc, toate posibilitățile motrice pe cari le cuprinde virtualmente. *Adevărata audiție muzicală se face cu tot corpul; ea interesează întregul organism. Uneori ea implică imobilitatea, alteori ea reclamă mișcarea.*

De aci vom desprinde mai multe consecințe. În primul rând, dansul este un fenomen în întregime spontan. Mișcările cari îl compun nu conțin, *în esența lor*, aproape nimic convențional. În al doilea rând, afirmația pe care o face Croce cu privire la artă în general, anume, că nu există eterogenitate totală între un artist și un om de rând, ni se pare adevărată, cel puțin în materie de dans. Din acest punct de vedere, între un mare artist și un om de rând, care nu va reuși decât cu greu să-și târască picioarele într'un mod anost și disgrațios, deosebirea este numai *cantitativă*. Cel dintâiu, pe sugestiunile pe cari i le adresează muzica, improvizează în chip spontan un ansamblu de mișcări perfect adecuate, cari ne dau parcă impresia că sunt un echivalent, o replică spațială perfectă a muzicii ce auzim. Cel de al doilea, va simți numai cum anumite mișcări se schițează în interiorul său, dar corpul său, asemănător unui motor defectuos ale cărui trepidațiuni depășesc în amplitudine, anihilând-o, mișcarea utilă, nu poate exte-

1) Pentru a preveni orice confuzie acceptăm în rândurile de față, cu privire la conceptul de „emoțiune”, definiția Tratatului de Psihologie al lui G. Dumas, Vol. I. pag. 462-463: „Emoțiunea se prezintă în totdeauna în același fel, adică ca o stare complexă care se compune esențialmente din tendințe oprite și din tendințe pe cale de adaptare și de reorganizare, conținând câte odată impulsuni, cum este cazul mâinii și al fricei, întotdeauna însoțite de modificări organice difuze și de o stare de conștiință corespunzătoare care poate fi, după cazuri, agreabilă, penibilă sau mixtă”.

rioriza nimic. Confuziunea îl stăpânește și pentru a clarifica intuiția sa (aceasta în înțelesul pe care-l acordă Croce cuvântului intuiție) el va trebui să *imite*. Numai văzând pe alții cum fac va reuși și el să desprindă din sânul confuziunii care-l stăpânește, mișcarea adecuată, a cărei desfășurare ritmică constituie dansul.

În al treilea rând, din felul în care noi concepem legătura dintre muzică și mișcările concomitente ale dansatorului, se poate deduce un criteriu infailibil pentru a aprecia valoarea estetică a unui anumit dans. Această valoare nu va trebui degajată în considerarea exclusivă a mișcărilor cari constituie dansul, ci va trebui să aibă la bază *numai* impresia unei legături necesare și indisolubile dintre mișcări și muzica ce le animă. În măsura în care un dans dă impresia că constituie o expresiune fericită a muzicii ce-i servește drept cauză determinantă, în aceeași măsură el va fi frumos. Grația atitudinilor și a mișcărilor poate constitui o valoare estetică deosebită (proprie). Din punctul de vedere al dansului în sine ea nu joacă însă nici un rol. Dovadă, dansurile dezarticulate de azi cari sunt la antipodul grației (în accepțiunea Bergsoniană a cuvântului). Grația nu poate conferi unui dans o valoare estetică deoarece dansul se aseamănă, dupăcum am mai spus, cu o egalitate matematică în care valoarea estetică o dă semnul=. Astfel fiind, grația nu poate conferi unui dans o valoare estetică dupăcum nici imperfecțiunile execuției muzicale, supărătoare la urechie desigur, nu pot răpi valoarea estetică unui dans reușit. Atât grația cât și imperfecțiunile execuției muzicale privesc numai unul din termenii egalității care reprezintă dansul. În consecință, din punct de vedere strict teoretic ele sunt fără importanță. Și a spune, așa cum spun atâția, că valsul, spre pildă, este un dans cu mult mai frumos decât dansurile ritmice dezarticulate create după războiu, este din punct de vedere estetic un non-sens. Putem chiar spune că, din același punct de vedere estetic, contrariul este probabil mai adevărat, deoarece dansurile moderne exprimă muzica într'un chip cu mult mai fericit și mai adecuat decât valsul care se mărginește la o singură și monotonă creațiune. Acei cari gândesc astfel, adică cei cari cred că un anumit dans poate fi a priori mai frumos decât un alt dans, săvârșesc o greșeală analoagă greșelii pe care ar săvârși-o cineva care ar afirma că portretul unei femei frumoase este prin definiție mai frumos decât acela al unui bărbat urât. Absurditatea unui asemenea fel de a gândi este izbitoare și deaceea vom spune, drept încheiere la acest subiect, că oricare arie muzicală este susceptibilă de o reprezentațiune spațială perfectă care, dacă este atinsă, nu mai îngăduie subordonări ierarhice între diferite dansuri, dupăcum nu este posibilă în pictură o clasificare ierarhică a unor artiști desăvârșiți, cum ar fi spre pildă Rembrandt, Rubens, Leo-

nardo da Vinci etc. Sau, dacă o asemenea ierarhie se stabilește totuși, ea nu poate fi decât complet arbitrară și lipsită de vreo valoare estetică deoarece perfecțiunea artistică reprezintă o câtime incomensurabilă. Astfel fiind, între mai multe asemenea perfecțiuni nu există o comună măsură și prin urmare, nici posibilitatea unei subordonări ierarhice.

În al patrulea rând, din definiția noastră a dansului, întemeiată pe principiul echivalenței muzicii și a mișcărilor dansatorului, mai rezultă încă o consecință cu privire la teoria dansului: orice muzică este susceptibilă de o expresiune spațială adică, orice arie muzicală poate fi exprimată printr'un dans. Sunt desigur compozițiuni muzicale mai ușor exprimabile pe această cale deoarece emoțiunile pe cari le imprimă în conștiința ascultătorilor sunt mai bogate în elemente motrice. Și mai există și altele mai greu de dansat deoarece indicațiunile motrice pe cari le cuprind fiind foarte reduse, uneori aproape imperceptibile, ele lasă un loc prea mare indeterminismului și spontaneității creatorului. Lucrul acesta nu dă însă naștere la dificultăți de ordin teoretic ci face numai ca *în practică, creațiunile reușite să fie cu mult mai rare atunci când avem de a face cu arii muzicale sărace în indicațiuni motrice*. Iată motivul pentru care omenirea are astăzi atâția dansatori incomparabili, adevărați creatori geniali în domeniul muzicii de jazz și numai la foarte lungi intervale de timp câte o Anna Pavlova sau un Nijinski. Și tot aceasta este explicația faptului că dansul care exprimă muzica de jazz place incomparabil mai mult maselor decât dansul unui Nijinski pe care, lăsând snobismul la o parte, prea mulți nu-l pot înțelege și nici aprecia. Firea noastră, a comunului muritorilor, este prea departe de firea acestor incomparabili analiști muzicali cari reușesc, sub influența unor foarte subtile emoțiuni, să confere o formă cu desăvârșire plastică unor nuanțe quasi inexprimabile. Acești artiști se aseamănă marilor tragedieni cu singura deosebire că tragediile pe cari ei le mimează nu sunt scrise cu cuvinte ci cu sunete muzicale.

În fine, tot aci vom risca o afirmațiune care va apare multora drept improbabilă. Aceasta în legătură cu o anumită teorie a muzicii care atribuie muzicii virtuți reprezentative. Adică acea teorie care pretinde că muzica este adeseori un izvor de imagini vizuale. O asemenea afirmațiune ni se pare a fi de domeniul fanteziei. În schimb însă, noi credem că muzica contemporană de jazz posedă indiscutabile aptitudini picturale. Tendința sa spre spațializare este atât de pronunțată încât numeroși creatori de dansuri moderne ne dau impresia prin dansul lor, prin atitudinile lor în întregime plastice, a unui desen ce se desăvârșește sub ochii noștri. Fraza muzicală foarte scurtă a ariilor de jazz moderne, ritmul foarte pronunțat ce le este propriu,

fac ca aceste arii să ne dea o impresie de împrăștiere, de destrămare spațială care, mimată de un artist desăvârșit, devine extraordinar de aparentă. Atât de sensibilă vom zice noi, încât le-a sugerat unor artiști ideea minunată deși neexplicit formulată, de a materializa prin desen, tendința spre spațializare a muzicii de jazz. Ne gândim la desenele animate.

Contrar aparențelor, noi credem că teoria desenurilor animate are prea puține puncte comune cu teoria cinematografului care le reproduce. Convenția de timp aproape nu se întâlnește în această materie și în orice caz ea are un rol cu totul accesoriu. În schimb, ceea ce nu poate lipsi desenurilor animate este acompaniamentul muzical. El este totul. Acompaniamentul muzical este realitatea în timp ce desenele ce se succed sunt numai niște aparențe cari prezintă însă asupra tuturor celorlalte manifestațiuni geografice această superioritate necontestabilă de a trece peste limitele, dincolo de cari, organismul omenesc nu poate păși. Astfel, corpul omenesc nu este nici extensibil nici comprimabil și această inaptitudine a sa de a-și schimba forma constituie o piedică serioasă din punctul de vedere al expresiunii spațiale a unei anumite muzici. Desenul animat nu cunoaște asemenea îngrădiri. El poate exprima orișice și cu mijloace extraordinar de plastice. Astfel fiind, putem spune că desenul animat constituie perfecțiunea în materie de dans, limita ideală a dansului *conceput ca o spațializare a muzicii*, limită pe care nimeni nu o va putea vreodată depăși. Iar cinematograful nu este în această speță decât mijlocul tehnic care imprimă desenurilor mobilitatea ce le lipsește.

* * *

Ar mai trebui încă să arătăm mecanismul amănunțit al transformării muzicii în mișcare. Ar trebui deasemenea să arătăm că uneori (când avem de a face cu muzici mai puțin apte spațializării), dansul exprimă muzica în lungime, unei fraze muzicale corespunzându-i un ansamblu orientat de mișcări, în timp ce alteori (când avem de a face cu muzici ritmice), dansul exprimă muzica în lărgime, adică fiecare accent reclamă o replică spațială. Nu avem însă pretenția să epuizăm prezentul subiect în rândurile de față. În consecință ne mulțumim numai să semnalăm aceste chestiuni.

Drept încheiere, recapitulând, vom spune că dansatorul se aseamănă unui transformator care transformă muzica în mișcare. El nu procedează însă ca vulgarul traducător al unei proze oarecari, care stabilind un sistem de corespondențe rămâne strein de opera sa. Aci transformățiunea nu se face direct. Trecerea dela timp la spațiu este

mediată. Ea se face prin mijlocirea emoțiunii. Aceasta înseamnă că la adevăratul dansator, la creatorul de dansuri, dansul este în întregime spontan. El este, dupăcum zice Croce (dar fără să-i atribuim acestui cuvânt vre-o semnificație din punctul de vedere al teoriei cunoștinței) o intuiție perfectă. În fine, din punctul de vedere al disciplinei căreia îi incumbă studiul acestei chestiuni a dansului, vom spune că ea nu este sociologia. Dansul — nefiind o creațiune arbitrară a omului ci expresiunea spontană la unii, brodată pe un început de spontaneitate la alții, al unui gen de emoțiuni bogate în impulsuni motrice, emoțiuni provocate de muzică — prezintă un capitol comun psihologiei expresiunii emoțiunilor și esteticii.

P. DINOPOL

NICHIFOR CRAINIC, PUNCTE CARDINALE
ÎN HAOS¹⁾

Cartea Domnului Nichifor Crainic este binevenită. Ea vine să explice, să întărească ceea ce poezia Domniei-sale sugera doar. Intr'adevăr, nimic mai interesant pentru noi cititorii, decât profilul autorului schițat de el însuși în oglinda propriei sale conștiințe. Eseul are un dar plastic. Prin poezie, autorul se trădează, prin eseu el se conturează. Cum apare Domnul N. C. în modelul proiectat de a sa gândire? În primul rând, ca un om de mare curaj. Are cea dintâi virtute a unui atare temperament: nu dubitează. În artă, în religie, în morală, în politică, spiritul său afirmă. Domnia-sa nu crede cu „bătrânul Miron Costin, că bietul om e subț vremi; ci cu Benito Mussolini, că puterea omului frânge grumazul monstrului” (Puncte cardinale în haos, pg. 39). Or, această siguranță i se trage dintr'un izvor nesfârșit în putere și nesfârșit în durată: credința. Cunoașterea lui Dumnezeu, la domnul Nichifor Crainic nu e rezultatul unui conflict sufletesc ca la cei mai mulți gânditori ajunși la o atare etapă. Nici raționamente subtile, nici speculațiuni metafizice, nici diverse feluri de argumente: ontologice, cosmologice, morale. La domnul Nichifor Crainic, credința este înăscută, este congenitală. Este suficient să-și plece urechea lăuntric și să asculte vocea sufletului, care, mai mult decât inteligența, spune adevărul etern al vieții. Intreața doctrină a Domniei-sale se reazimă pe credință. Domnul Nichifor Crainic crede în Dumnezeu și pentru Domnia-sa Dumnezeu e singura ambianță în care poate trăi și propăși omul și societatea. Astfel asigurat, cu toate valențele satisfăcute, prisosul sufletului său se dăruiește profetic și misionar. Propovăduind pe Dumnezeu, Domnia-sa vede în mișcarea tinerețului o „ofrandă Domnului Isus Hristos”. Și e încredințat „că duhul sfânt, care asistă permanent sbuciumul acestei lumi, inspiră tainicele îndemnuri de viață nouă unor asemenea mișcări. (Tineretul și creștinismul). Totdeodată însă atrage atenția clerului de a fi la înălțimea unei atari ofrande.

Fiindcă adevărul este în Dumnezeu, dobândirea lui nu poate fi obținută decât prin ordine și ierarhie, condițiunile unei lumi prealabil concepute armonice. „Dacă recunosc că această lume e creată și orga-

¹⁾Editura Cugetarea, 317 pagini.

nizată în materialitatea ei de spiritul inteligent, recunosc implicit că ea e destinată unui scop precis, iar nu pradă haosului orb". (Puncte cardinale în haos, pg. 38). „Animator și ordonator al ființelor și lucrurilor, spiritul a imprimat și în om aceleași tendințe. În lumina acestei concepții, haosul epocii noastre apare ca o abatere, o derriere omenească dela ordinea universală a lucrurilor”.

Acest spirit de ordine, profund creștin, îl duce la aprecierea unei singure voințe supreme în conducerea unui popor. „Ceea ce e de reținut din fascism, cu toate scăderile lui, e sistemul ierarhic care răspunde ordinii naturale a lucrurilor”. Așa se explică de ce Domnul Nichifor Crainic e partizanul tradiției, ca o consecință obligată a „adevărului universal al Duhului”. Tradiția etnică, permanentă și vie, în limitele autohtonismului, se eliberează și se spiritualizează, odată absorbită în puterile tradiției eterne ale bisericii. (Sensul tradiției, pg. 126). Bine înțeles că pentru Domnia-sa forma creștinismului adevărat este ortodoxia. „Cu totul altul ar fi fost mersul istoriei, dacă Germania întâlnea dela început forma creștinismului pur și adevărat: ortodoxia. Principiul ortodoxiei este spiritual, deci apolitic”. (Rasa și religia).

Ortodoxia Domnului Nichifor Crainic nu-l împiedică de a vedea marele merit pe care catolicismul l-a avut pentru promovarea creștinismului. „Protestantismul este formula care satisface o mentalitate puternică și insurectă, pregătită de conflictul dintre Nord și Sud. Dar nu e mai puțin adevărat că protestantismul e o scădere bruscă de nivel a prestigiului religiei. Libertatea individuală proclamată împotriva autorității papale cuprinde germenul anarhiei care a pulverizat protestantismul și a pricinuit criza tragică, fără leac, în care se sbate azi”. (Rasa și religia, pg. 171).

„Astfel conceput, tradiționalismul apare, nu cum îl înfățișează amatorii revoluționari, ca o forță statică, moartă, cu spatele către viitor, ci ca o forță vie, dinamică, ce izvorând din veșnicie, înaintează torrențial spre crearea formelor noi și cât mai adevărate ale existenței sale”. (A doua neatârănare, pg. 144). Găsirea izvoarelor de inspirație pentru stabilirea legăturii dintre individ și colectivitate, adică a noilor forme de armonie, este un nesfârșit izvor de creațiune, și singură poate duce până la ultima etapă: cea a pacifismului.

*
*
*

Ar fi multe de spus asupra lucrării Domnului Nichifor Crainic. Din ea se degajează puternica personalitate a autorului. Citind cartea te simți pătruns de un curent de energie. Lucrarea este dinamică și voluntară. Subt ecoul tuturor ideilor circulante azi în lume, stăruie motiul celor două idei fundamentale: românismul și ortodoxia. Așa că lucrarea, cu tot aspectul ei ideologic, are un substrat practic, adânc înfipt în necesitățile lumii actuale. Unul din cele mai tipice exemple îl avem în problema tineretului. Adevărul este spus ritos: „Nu e tineret subt soare mai abandonat propriei sale soarte, ca tineretul nostru românesc. De ce să ascundem că precum există o detașare complectă și o independență păzită cu gelozie față de partidele politice, există

o semnificativă independență față de însuși corpul profesorilor".

Continuator al mișcării semănătoriste, în sens cronologic, Domnul Nichifor Crainic, prin mișcarea gândiristă, pune un nou ideal politic. Este idealul spiritual al bisericii ortodoxe. Insist asupra noțiunii de politică, deși Domnia-sa o evită pe cât se poate. Unitatea teritorială a tuturor Românilor a fost lozinca semănătoristă; unitatea spirituală a tuturor Românilor, în vederea desfășurării depline a forțelor creatoare, este lozinca mișcării gândiriste.

Cartea Domnului Nichifor Crainic debordă de entuziasm. Autorul, în lumina ei apare eroic. În general, poezii și literații sufăr influența mediului. La Domnul Nichifor Crainic fenomenul e invers. Domnia-sa creează mediul. Poeticul precedează politicul. Experiența lăuntrică, quasi-estatică, domnul Nichifor Crainic vrea s'o realizeze aieva. De aceea nu mă sperii folosind cuvântul „politic”, astăzi compromis.

În adevărata lui accepție, politicul cuprinde o sferă foarte întinsă. El cere ochi de poet, elan de luptător și braț de meșteșugar.

VICTOR PAPILIAN

F. CÉLINE, VOYAGE AU BOUT DE LA NUIT*)

Deși romanul lui Céline a apărut acum trei ani, totuși el este atât de actual, prin problemele pe care le pune, prin cadrul său, încât socotim foarte nimerit să ne ocupăm de el.

Ceeace ne interesează cu deosebire în acest roman este atitudinea autorului față de viață, căutând să justifice — egoismul și lășitatea — ca trăsături fundamentale ale naturii umane. „Voyage au bout de la nuit” este romanul unei existențe proiectate pe ecranul imaginației, o însăilare complexă de reflecții și atitudini a unui suflet ce privește viața prin prisma egoismului etern omenesc.

Cu toate că autorul caută să lămurească oarecum, în prefața cărții, complicatul înțeles al titlului, totuși el poate da naștere la mai multe interpretări: prin „noapte” s'ar putea înțelege viața în esența ei de haotic coșmar, către al cărui capăt, eroul romanului (Ferdinand Bardamu) merge băjbăind ca'n noapte, căutând un sens al ei, o lumină ce-ar putea-o explica. Viața e o însăilare tot așa de copleșitoare, de obscură ca și întunericul nopții. Sunt câțiva care ajung la lumină? Dar desigur iluminare individuală, căci nu poate fi vorba de un adevăr absolut. Cei mai mulți, intră în viață și în moarte ca în beznă.

O altă interpretare, poate și mai apropiată de gândul intim al autorului, e că viața ar putea fi considerată ca o noapte, în sensul că e un vis din care puțini se trezesc. Cea mai mare parte din oameni sunt naivi, trăind n'fai mult organic, aproape inconștienți. Ferdinand Bardamu e un treaz, un lucid, el ajunge la capătul nopții.

*) Romanul a apărut în ediția Denoel et Steele (1933) Paris.

E atât de conștient, încât uneori e copleșit de conștiința de a fi om, adică de a pluti între viață și moartea veșnic prezentă. În prefață, Céline spune că romanul e imaginat, și într'adevăr în ceea ce privește structura epică, romanul este o operă de imaginație, dar în ceea ce privește structura psihologică, romanul e de un realism tragic.

Romanul începe pe timpul războiului mondial, apoi acțiunea se deplasează în Africa, America, revenind iarăși în Europa. Transplantarea acțiunii în diferite continente, e o metodă — de altfel fericită — pentru ca autorul să-și poată defini mai bine caracterele.

Ferdinand Bardamu e obsedat de lucid. El nu se lasă amăgit, știe că omul e pierdut, fără scăpare; totuși continuă să iubească viața, așa cum e, cu groaza de neant. În războiu, el nu se resemnează să moară; nu poate să înțeleagă masacrul inutil al atâtor mii de oameni. Bardamu nu crede în războiu, considerându-l ca pe un măcel al claselor de jos; și când rănit, el se întoarce la Paris — spre a-și petrece convalescența — el își dă și mai profund seamă de patriotismul frazeolog, al celor dela adăpostul suferințelor reale ale războiului. Patriotismul — după Céline — se reduce la simple fraze, ce se repetau la timpul și locul potrivit scontând totdeauna aceleași efecte.

Bardamu privește războiul prin prisma egoismului său, și în tot timpul luptei, nesimțind nimic comun cu oamenii aceia care mureau fără să știe de ce, era preocupat de problema unei evadări, unei scăpări. Se simțea completament inutil în mijlocul gloanțelor ce șuerau, în mijlocul întinsei câmpii însângerate; și toată starea de suflet a lui Bardamu în acest moment este foarte bine exprimată în reflecția următoare:

„Dans une histoire pareille il n'y a rien à faire, il n'y a qu'à foutre le camp” (pag. 17).

Războiul are asupra mentalității lui, urmări dezastruoase. Obsesia glonțului căzut pe neașteptate îl înnebunește. Are o criză într'un bar, strigând: „On va tirer! Foutez le camp! On va tirer, nous tuer tous”. E internat în sanatoriul unui psihiatru care caută să amelioreze starea sufletească a celor dezechilibrați de pe front, prin dușuri electrice și discursuri patriotice. Pentru Bardamu, aceste discursuri unde se predica eliberarea de sub egida instinctului de conservare, și confundarea rațiunii de a fi cu aceea a patriei, nu are efectele binefăcătoare dorite, căci el trăește pe planul realităților.

„Je me sentais si incapable de tuer, qu'il valait décidément mieux que j'y renonce, et que j'en finisse tout de suite”.

În cele din urmă e declarat incapabil de luptă și Bardamu pleacă în coloniile Africei, pentru a-și reface starea sufletească și materială.

În Africa, Bardamu vine în contact cu natura exuberantă a tropicilor, care copleșește pe omul minat de paludism și corocoro ziua, cu căldura înăbușitoare și lumina incandescentă, ce-ți dă impresia că te afli pe o bucată căzută din soare, iar noaptea cu acel zgomot infernal al junglei — concert straniu de dragoste și de moarte.

Chinuit de friguri, Bardamu pleacă, fușge. Instinctul lui de conservare îl îndeamnă să dezerteze. Va trece în America, unde dacă nu va găsi căldura copleșitoare și paludismul, va avea de luptat cu

acel feroce egoism american, cu acel dispreț pentru individ atât de caracteristic.

După solitudinea în mijlocul naturii intense din Africa, Bardamu e copleșit de solitudinea în mijlocul oamenilor. Pentru a suporta viața trebuie să te minți încontinuu. „Il faut se gaver de rêves pour traverser la vie, pour durer quelques jours de plus à travers cette atrocité des choses et des hommes”.

Din America, Bardamu evadează din nou. Vine în Franța, încercă să-și refacă viața; va deveni medic, se va dedica ușurării suferințelor umane; dar oamenii sunt răi, meschini, de un materialism murdar.

O licărire de lumină, în viața de coșmar: micul Bébert, pentru care Bardamu va lupta din răspuțeri să-i salveze viața. Nu va reuși, căci se va isbi de neputința paralizantă a științei medicale. Zadarnic deci. Bardamu va căuta o scăpare în dorința de a ajuta oamenii. Nici o ieșire, nici o soluție. Viața e o noapte adâncă, prea adâncă. Cine poate să-i deslege enigma?

GEORGE HANGANU

CRONICA SOCIALĂ

SPRE O REFORMĂ A OMULUI*)

În editura librăriei Plon din Paris a văzut curând lumina tiparului o carte, care, prin excepționala ei valoare, nu va întârzia să se impună atenției întregii lumi civilizate și n'ar fi imposibil ca ea să imprime chiar civilizației omenești o nouă directivă. Autorul ei, Drul Alexis Carrel este un savant biolog care, deși francez de origină, și-a petrecut cea mai mare parte a vieții în America, lucrând în acel faimos *Rockefeller Institute for Medical Research* din New-York. Descoperirile sale în domeniul biologiei au fost răsplătite deja mai de mult cu premiul Nobel. Cartea pe care o publică de astă dată, n'a fost concepută în atmosfera liniștită a unui laborator de cercetări, ci în vârtoarea haotică a unei uriașe cetăți moderne, căci Carrel este un savant care cunoaște viața în toată complexitatea ei, nu numai din punct de vedere biologic ci și social, având ocazia să facă întinse călătorii și să stea de vorbă cu personalități de primul plan: filosofi, preoți, savanți, economiști, sociologi, conducători de mari afaceri mondiale și să studieze astfel multiplele aspecte ale naturii omenești. Lucrarea lui nu se adresează numai unei clase de specialiști, ci marelui public și cu toate acestea ea nu este o scriere de popularizare, ci operă științifică în cea mai adevărată accepțiune a cuvântului. *Ea este cea dintâi sinteză a curiozităților noastre despre ființa omenească, considerată în ansamblul calităților psiho-fizice și încadrată în mediul ambiant.*

*) Dr. Alexis Carrel, L'homme, cet inconnu. Plon, Paris, 1935.

În cuprinsul unui volum ce nu depășește numărul paginilor unui roman, Carrel reușește să condenseze esențialul din imensa cantitate de cunoștințe pe cari știința, prin diversele ei discipline, le-a acumulat în cursul veacurilor. Pentru absoluta majoritate a oamenilor, și chiar a savanților, fatal specializați într'o ramură sau alta, aceste cunoștințe rămân, în cea mai mare parte, inaccesibile și neutilizabile, căci nu există minte omenească în stare să le înregistreze pe toate. Din acest motiv omenirea continuă să persiste într'o concepțiune greșită despre sine însăși. Faptul n'ar avea nici o importanță practică, dacă ar fi vorba de ignorarea unui sistem filosofic sau a unor relațiuni din domeniul științelor abstracte. Din moment însă ce necunoașterea privește înseși legile fundamentale ale vieții omenești, ea atrage după sine consecințe grave, responsabile pentru criza existenței omenești de azi. Omul actual nu mai trăește în condițiunile originale ale apariției sale pe pământ. Civilizația a modificat, întâi lent, în ultimul secol însă rapid, mediul extern și condițiunile de viață, a suprimat jocul salutar al selecțiunii naturale, fără să țină seamă de capacitatea de adaptare a organismului nostru. „Fascinat prin splendoarea științelor materiei inerte, omul n'a înțeles că trupul și conștiința lui sunt stăpânite de legi, cari deși par încă obscure, sunt tot atât de inexorabile ca și cele din universul sideral. Și că aceste legi nu pot fi călcate fără pericol. Este deci neapărat necesar ca el să cunoască relațiunile ce-l unesc cu lumea cosmică și cu semenii săi. Deasemenea și relațiunile dintre țesuturile și spiritul său". Altcum omul degenerază. Semnele acestei degenerescențe se pot deja constata. În viața trepidantă și mecanizată de astăzi, individul se simte instreinat și nu-și găsește echilibrul sufletesc. Cu tot confortul inerent vieții moderne, cu toate binefacerile pe care igiena le-a adus omenirii, aceasta n'a devenit mai fericită, căci dacă marile epidemii au fost suprimate și, multe boli tratate cu succes, proporția deficiențelor mintali, a nebunilor și a vicioșilor de tot felul, a sporit enorm. Nici odată concurența dintre popoare, lupta pentru existență, n'a cunoscut atâta înverșunare ca în zilele noastre, și nici odată egoismul, setea de plăceri și goana după aur, n'a înăbușit în așa măsură spiritul de răspundere și sacrificiu sau considerațiunea față de semenii.

În loc să fie condusă de personalități dotate cu însușiri superioare și adevărată cultură, lumea civilizată de azi e stăpânită de politicieni lipsiți de scrupule, adevărați gangsteri, cari utilizând lozincile perimate ale unei democrații falite, își bat joc, cu un revoltător cinism, de bieții cetățeni naivi care se mai lasă încă amăgiți de ficțiunea unei morale sociale.

Nu există nici o îndoială, că influența civilizației moderne, în forma ei de azi, asupra viitorului rasei nu este cea pe care am fi dorit-o. Un exemplu convingător ni-l oferă femeia. Răspunsul ei la modificarea intervenită în viața ei ancestrală, în urma emancipării și civilizației, a fost o enormă scădere a natalității, fenomen clasic, înregistrat de istorie în perioada decăderii multor popoare. În societatea modernă femeia care naște mai mulți copii și se ocupă numai de creșterea lor și de gospodărie, este disprețuită și considerată ca lipsită de inteligență de către semenele ei sterile, care țin înainte de toate să-și facă o carieră, să-și satisfacă ambițiunile mondene, sportive sau artistice și își pierd timpul cu jocul de bridge și ceaiuri dansante.

Progresele civilizației industriale, cu mașinismul, standardizarea și exagerarea enormă a producției, care nu mai servește satisfacerii nevoilor reale ale populației ci dorului de câștiguri nelimitate a unor exploatați abili, a degradat clasa muncitorilor manuali, transformându-i în unelte aservite mașinilor, răpindu-le orice personalitate și independență creatoare — satisfacția meșterilor de altă dată — silindu-i să execute mereu aceleași piese și niciodată obiectul întreg. Nu-i de mirare că acești iloți moderni, reduși la rolul unor simple roțițe în uriașa mașinărie a producției în serie, sunt astăzi complet abrutizați și în semn de răsvrătire și mai ales de rău înțeleasă răs-bunare împotriva celorlalte clase, vreau să niveleze societatea cu tă-vălughul comunismului, transformând omenirea într'o plebe omogenă. În clasele de sus, în locul unui „homo sapiens” primează un „homo oeconomicus”, în cele de jos un „homo stultus”.

Această discordanță mereu crescândă dintre om și mediu se datorește împrejurării că, pe câtă vreme științele fizice au făcut progrese imense, cele biologice se găsesc încă într'o stare rudimentară. Întârzierea biologiei trebuie explicată prin condițiunile de existență ale înaintașilor noștri, forțați să lupte cu lumea materială, prin complexitatea fenomenelor vieții și prin conformațiunea spiritului nostru, care preferă eleganța construcțiilor mecanice și abstracțiunile matematice, față de legile greu de pătruns ale vieții. Așa se face că transformările profunde pe care descoperirile științelor mecanice le-au produs în lumea noastră materială și mintală au asupra noastră o influență nefastă, căci au fost făcute la întâmplare, fără considerație la adevăratele interese ale vieții umane. Cu alte cuvinte lumea de azi nu e croită pe măsura omului, nu trebuie deci să ne mire dacă el se simte strein în ea. Acest enorm avans pe care cunoștințele noastre despre lumea neînsuflețită îl au față de cele despre ființele viețuitoare, constituie, fără îndoială, unul din evenimentele cele mai tragice din istoria omenirii. Civilizația materială clădită de noi se întoarce împotriva noastră, cauzându-ne decăderea morală și materială.

De unde ne poate veni salvarea? Tot dela știință, careia trebuie să-i dăm o nouă orientare. În centrul preocupărilor viitoare ale savanților trebuie să stea omul, acest necunoscut. Știința despre om a devenit pentru noi astăzi cea mai necesară dintre toate. Numai o cunoaștere aprofundată a naturei umane și în deosebi a structurei sale sufletești, în prezent încă aproape complet ignorată, ne va permite să găsim remediu pentru răul ce ne bântue. Grație ei vom afla prin ce mecanism ne alterează civilizația modernă trupul și conștiința, cum putem să ne adaptăm sau cu ce trebuie să înlocuim mediul artificial de azi, în cazul când s'ar dovedi cu totul nepotrivit.

Pornind dela aceste premise, cartea lui Carrel poate servi drept punct de plecare pentru această nouă orientare a științei, căci ea încearcă să ne dea o sinteză critică a noțiunilor fundamentale din știința omului. Lectura ei este tot atât de profitabilă savantului, care în specialitatea sa cunoaște nenumărate detalii morfologice, chimice, fiziologice etc., fără să le poată găsi totdeauna rostul în complexitatea organismului, pe care nu-l studiază decât sub un singur aspect, cași oricărui cititor cultivat de astăzi, incomparabil mai familiarizat cu

teoria lui Einstein sau ultimele descoperiri în domeniul televiziunii, decât cu legile fundamentale după care se conduce propria sa ființă, ori principiile după care trebuie să-și îngrijească și crească copiii.

Abundența nebănuită de idei din cartea lui Carrel, imparțialitatea și claritatea cu care sunt expuse, impresionează adânc și dau de gândit. Concluziunile autorului? Ele sunt optimiste. Reconstruirea omului este posibilă. Calitățile psiho-fizice moștenite nu se pierd așa de curând. Deși multe dintre ele au fost înăbușite prin civilizație, în locul lor făcându-și apariția instinctele inferioare; printr'o transformare a mediului și o educație corespunzătoare, ele pot fi din nou scoase la suprafață și făcute predominante. Evident însă că nu la toată lumea în aceeași măsură, căci oamenii sunt divizați din punct de vedere biologic în clase de-o inegală valoare. Cei mai numeroși aparțin claselor inferioare. Proporția acestor debili cu trupul sau cu mintea este în continuă creștere. O favorizează organizația vieții noastre sociale, igiena și medicina, grație cărora cei slabi sunt conservați, cu toate că inutilitatea eforturilor noastre de a ameliora indivizii de proastă calitate este evidentă. Restaurarea armoniei activităților fiziologice și mintale ale omului și reîntegrarea lui într'un mediu convenabil nu se vor putea obține decât favorizând, prin toate mijloacele, supremația și sporirea celor tari. Numai o elită inteligentă și plină de viață, recrutată din elementele cele mai superioare ale rasei, va putea imprima lumii un nou curs, căci numai o elită este capabilă de acel imens efort desinteresat, de acea jertfire de sine necesare pentru a putea mișca masa inertă a mediocrilor și debilor, îndrumând astfel pe calea cea bună omenirea rătăcită.

L. DANIELLO

CRONICA ȘTIINȚIFICĂ

D. BÉLA BARTOK ȘI MUZICA ROMÂNEASCĂ

D-l B. Bartók trece și azi la noi ca filoromân. El este apreciat în cercurile muzicale românești ca unul, care a studiat „sine ira et studio” muzica noastră populară. (V. revista Filarmoniceii „Muzică și Poezie” I. No. 4, p. 6, București, 1936). Aprecierea aceasta este cu totul nemeritată dela 1918 încoace, ea s'a menținut prin faptul, că prea puțini Români au fost în situația de a-i citi publicațiile postbelice și a-i urmări activitatea dela Unire până azi.

Renumele de cercetător imparțial al dlui B. se bazează pe lucrarea sa publicată în 1913 de Academia Română, cu titlul: „*Cântecel populare românești din comitatul Bihor*”. Imparțialitatea însă nu a durat mult. În Martie 1920, în studiul său asupra dialectului muzical al Românilor din Hunedoara apărut în „*Zeitschrift für Musikwissenschaft*” găsește înrudiri maghiare în Câmpia ardeleană poate și în județele Târnava mică și mare, chiar o puternică influență săcuiască. În lucrarea următoare: „*Volksmusik der Rumänen von*

Maramureș“, München, 1923 (material adunat în 1913 cu o prefață din 1918) se afirmă, că „hora lungă“ e luată indubitabil dela Ruteni și că ritmul și formarea rândurilor melodiilor mai noi arată fără îndoială influența ungurească, poate prin intermediul Rutenilor. Muzica românească din Sătmar (probabil și din Sălaj), precum și cea de pe Câmpia ardeleană s'a născut după B., probabil sub influența ritmurilor vechi ungurești parlando și de aceea „poate fi numită ca dialect de caracter maghiar“. Tot aici afirmă, că gama pentatonică atât de caracteristică pentru muzica veche ungurească și săcuiască lipsește la Români (în afară de Sătmar, Sălaj și Câmpia ardeleană). Să reproducem acum mai departe părerile dlui B., ca apoi să luăm atitudine față de ele.

Opera sa următoare: „*Das ungarische Volkslied*“, Berlin—Leipzig, 1925 ne deslușește, că satul românesc este cu mult mai sărac în melodii decât cel unguresc, că muzica românească are domenii de dialect muzical cu totul deosebite unul de altul, în schimb, că muzica veche ungurească e unitară. La bibliografia cărții la partea asupra muzicii românești nu citează nici o colecție ori publicație de autor român, ci numai cele două ale sale, cașicând Românii nu ar avea scriitori muzicali în afară de dsa. La p. 28 crede numai „verosimilă“ preluarea muzicii săcuiești de către Românii învecinați. Gama pentatonică, a cărei importanță pentru muzica țărănească a Ungurilor a fost descoperită în 1917 de Z. Kodály, o crede „de origine asiatică“ și nu vede exclusă derivarea comună cu Tatarii și Ceremișii, deși ne spune, că e numai o ipoteză și mai departe, că „din nefericire muzica popoarelor înrudite cu Ungurii este atât de puțin cunoscută, materialul ce ne stă la dispoziție pentru comparații științifice este atât de sărac, încât soluționarea acestei chestiuni este deocamdată exclusă“. Ritmul tempo giusto îl crede pronunțat maghiar și afirmă, că a avut o influență hotărâtoare asupra desvoltării stilului mai nou românesc din Maramureș.

La *Congresul internațional al artelor populare din Praga, 1928*, dl B. a afirmat, că vechile cântece ungurești au exercitat o influență esențială asupra unei părți a populației române, asupra aceleia din Maramureș și asupra regiunilor învecinate spre vest cu teritoriul săcuiesc. (Câmpia ardeleană etc.). În grupul eterogen unguresc abia recunoaște câteva cântece împrumutate dela Români, în schimb constată, că cele moderne ungurești nu au avut aproape nici o influență asupra celor românești. Dl B. a fost combătut de d. T. Brediceanu la *Congres* și în publicația *Congresului*, apărută la Paris în 1931 sub titlul: „*Art populaire*“ I. Congrès International, Prague, 1928.

În recenta sa publicație de popularizare „*Népzeneh és a szomszéd népek népzeneje*“ (Muzica noastră populară și muzica populară a popoarelor vecine) Budapesta, f. a., apărută și în revista „*Ungarische Jahrbücher*“ din Berlin, Aug. 1935, XV. H. 2—3, p. 194—224, declară gama pentatonică ca o particularitate ungurească adusă ca moștenire din Asia. Recunoaște, că în vremurile mai vechi Ungurii au luat mai mult dela Slovaci, decât le-au dat, în schimb în muzica slovacă nouă influența ungurească a fost covârșitoare. Muzica populară de dans veche a Rutenilor: Kolomeica a influențat pe cele ungu-

rești numite „kanász-nóta” (cântece de porcar) din cari s'au dezvoltat probabil (după B.) cântecele curuțești, apoi muzica „verbunkós”, păstrată și la Românii de pe Câmpia Ardealului. Dl B. crede, că melodiile noi populare ungurești s'ar fi putut dezvolta sub influența muzicii „verbunkós”. Muzica modernă ungurească în schimb a avut mare influență asupra muzicii rutene. Melodiile pentatonice ale Croaților din Muraköz (comit. Zala) le crede de origine ungurească.

Muzica românească — în opoziție cu afirmația sa din 1925 — nu o consideră mai săracă, decât cea ungurească ori slovacă; o declară însă ca neunitară, neomogenă, pe când pe cea ungurească ca omogenă. Melodiile pentatonice românești de pe Câmpia ardeleană și din Sătmár-Sălaj le crede de origine săcuiască, cântecele maramureșene de influență ungurească mijlocită prin Ruteni; muzica de dans de pe Câmpia ardeleană numită „țigănească” ori „ardeleană” are după d. B. melodia ungurească „verbunkós”. În această publicație autorul ei nu mai vorbește de influențe românești, ci inversează rolurile, iar afirmațiile lui au devenit categorice.

Incheierea de 2 pagini a acestei publicații ungurești a scris-o dl B. cu două luni în urmă după culegerea textului, după ce a studiat colecția de fonograme a Societății Compozitorilor români. În incheiere modifică în mod surprinzător afirmațiile anterioare: hora lungă o găsește în tot vechiul Regat și o declară de origine arabo-persană, iar despre melodiile pentatonice constată nu numai că există, dar că sunt foarte răspândite în Bucovina, Moldova și Basarabia, ba chiar și în alte părți ale României-vechi. Autorul nu mai afirmă, că melodiile pentatonice sunt ungurești, ci se întreabă, de unde au putut veni? Această încheiere cu rezultatele ei în publicația din „Ungarische Jahrbücher” este așezată nu după text, ci după notele muzicale și este tipărită cu litere minuscule, rămânând astfel aproape neobservată.

Să supunem acum unui examen critic părerile dlui B. Afirmațiile sale privitoare la muzica românească, precum și argumentarea lor, nu pot fi considerate ca strict științifice, ci mai degrabă diletantice. Cine-l poate privi ca îndreptățit a ține judecată și a pronunța sentință asupra muzicii unui popor, pe care numai în două județe îl cunoaște bine, atunci când România are 71 județe. Materialul muzical ce-l cunoaște d-sa din alte județe este insuficient. În afară de aceasta afirmațiile sale sunt nesigure, se observă o ezitare și superficialitate și nu lipsesc contradicțiile. Cu câtă ușurință declară în 1923 că hora lungă e luată „fără îndoială” dela Ruteni, iar în 1934 că ea este de origine arabopersană. Cu câtă superficialitate declară în 1923 gama pentatonică ca inexistentă la Români (în afară de Câmpia ardeleană), ca apoi în anul trecut să afirme contrarul: că este foarte răspândită la Români. În 1925 declară muzica românească mai săracă decât cea ungurească, în 1934 că nu e mai săracă. În alte cazuri ipoteza devine la el fără vre-un argument afirmare indubitabilă: în 1923—25 crede numai probabilă, verosimilă, influența ungurească asupra muzicii românești din Câmpie, în 1928, la Congres și mai târziu, afirmă categoric că influența e esențială. Gama pentatonică o crede în 1925, prin ipoteză, de origine asiatică, în 1934 fără vre-un argument o declară categoric din

Asia. A fost suficient, ca d. B. să examineze superficial colecția de fonograme din București în 1934, ca să ajungă în cea mai penibilă situație față cu afirmațiile sale anterioare. Afirmarea, că gama pentatonică este la Unguri o moștenire din Asia, este de fapt numai o ipoteză când chiar d. B. recunoaște în 1934 că muzica turco-tatară dela granița dintre Europa și Asia nu este cunoscută, iar mai înainte, în 1925 credea, că „soluționarea acestei chestiuni este deocamdată exclusă”. Moștenirea din Asia a gamei pentatonice la Unguri este o afirmare tot atât de hazardată, ca și moștenirea din Asia a tulipanului și a ornamenticei florale, cari, precum știut este, prin Turci și Renașterea nordică ajung la Ungurii din Europa. De altcum nici nu era necesar ca Ungurii să fi adus cu ei în Europa gama pentatonică, fiindcă ea exista aici cu mult înainte de venirea Ungurilor: la Celți și la Greci în cea mai veche epocă a culturii lor muzicale; chiar unele din cele mai vechi melodii ale cântării gregoriane (sf. sec. VI.), arată o asemenea bază. (Vezi H. Riemann: Musiklexikon. Berlin—Leipzig, 1916, p. 337).

Nici E. Haraszi în recenta sa carte: *La Musique Hongroise*, Paris, 1933, pp. 3, 6, 11, 15, 32 nu crede, că gama pentatonică ar fi adus-o Ungurii din Asia, fiindcă triumful creștinismului a înăbușit complet aceste cântece primitive și păgâne. Apoi confruntarea detaliată a materialului muzical al popoarelor uralo-altaice cu materialul melodic unguresc încă nu s'a întreprins. Haraszi crede, că răspândirea melodiilor pentatonice s'a făcut prin Turci, tot prin ei a primit melodia populară ungurească influența uzun hava-ei ori a melodiei lungi turcești și a melopeei quasi declamate, originară din Asia-mică. Același autor constată, că gama pentatonică e frecventă mai cu seamă în Transilvania.

D. B. reproduce în repetite rânduri părerea străinilor, că „nu există la sate o veritabilă muzică ungurească, că ceea ce se găsește este preluat dela Slavi ori Români”. Tot dsa admite, că melodiile maghiare mai noi nu au avut nici-o influență asupra Românilor, din cauza conservativismului poporului nostru. De fapt așa este. Dar dacă în timpurile mai noi muzica ungurească a rămas fără efect asupra celei românești, de ce să presupunem aceasta în trecut? Incercarea de a arăta influență ungurească în muzica românească este ceva nou și neizbutit și stă în opoziție chiar cu părerea învățaților unguri anteriori, cari recunoșteau influența muzicii românești, în schimb nu știau despre cazul invers. Fabó admite influența muzicii românești dela Balassa (sec. XVI) până la Csermák (+1822). Renumitul poet ungur Balassa a compus două cântece pe melodia a două cântece românești, iar Kristóf în studiul său concludă: „Va trebui să admitem, că unele din cântecele populare române, fie prin melodia lor atrăgătoare, sau prin frumuseța conținutului lor erau cunoscute în cercurile aristocrației ungare din Ardeal”. Deci nu numai de poporul de rând. Cele 5 melodii ungurești din codicele Eszterházi din sec 17 sunt înrudite cu dansul românesc ce se găsește tot acolo, precum și cu cele românești și ungurești din codicele Kajoni din același secol. După Fabó muzica de dans veche ungurească era cași acele melodii, „pe cari urechea noastră și simțul nostru de azi le simte românești”. Sepródi găsește în melodiile codicelui Kajoni un gust special, „pe care lumea îl numește

romănesc, dar cu care este bine îmbibată muzica de dans actuală a Săcuilor". Nu este curios și semnificativ, că muzica veche ungurească se aseamănă atât de mult cu cea veche și nouă românească pe care chiar Ungurii o simt atât de românească? Superiorul mănăstirii din Șumuleu, I. Kajoni, numit „întemeietorul cântecelor bisericesti ungare", compozitor, colecționar de cântece, muzicant, fabricant de orgă, se numește el însuși român și este recunoscut ca atare și de Unguri. Epoca Curuților (jum. II. a sec 17 și încep. sec 18), este o epocă de glorie a muzicii ungurești, dar chiar Fabó ne arată, că „în dezvoltarea cântecului popular curuț amestecul român este puternic", că tipul vechi de cântec de dans curuț s'a păstrat mai bine și în mai mare număr la Români, decât la Unguri, că cântecele populare curuț ale Ungurilor par urechii lor românești. Dansul haiducesc din vremea lui Rákóczi face impresie românească lui Káldy prin acompaniamentul de cimpoi. Nu numai dansul, muzica, dar și instrumentul dansului haiducesc e luat dela Români (bordo-sip vine dela rom. burduf), precum ne demonstrează Alexici. Cântecele istorice ungurești din 1848—49 stau în raport foarte apropiat cu acelea din epoca Curuților. Astfel cântecul „Zrinyi vére mosta Bécset" s'a cântat după melodia veche românească a lui Horia-Cloșca, — scrie Káldy. Nu fără durere se plâng Românii înainte cu 43 ani („Tribuna" Sibiu, 1893, no. 64 foileton) și cu alte ocazii: „Nu odată s'a întâmplat, că averea Românului: melodiile noastre, admirabilele lucrări ale țărancii române să fie prezentate drept produse ale talentului unguresc și să stocă admirarea străinilor". (Vezi și no. 58 al aceluiași ziar și an).

Despre lipsa de omogenitate a muzicii ungurești vechi sunt convinși chiar muzicianii unguri; astfel St. Bartalus scrie în 1876: „Cine nu cunoaște istoria Ungariei, popoarele ei de diferite limbi, nu poate motiva împletirea laolaltă a extremelor, ce se pot constata în muzica ungurească". Pe când d. B. afirmă contrarul. Cercetătorii români recunosc unanim omogenitatea muzicii românești în toate provinciile, Alexici și Brediceanu au arătat influența ei asupra celei ungurești aducând suficiente dovezi. Chiar fără a cunoaște starea de fapt și părerile specialiștilor unguri citați, este greu de închipuit, ca atunci, când în toate celelalte manifestări artistice ale țaranului ungur ardelen: în casă, biserică, artă decorativă, poezie și dans se afirmă influența românească, aceasta numai în muzica ungurească să lipsească.

După cele expuse cu drept cuvânt ne putem întreba, care este cauza inversării rolurilor de inspirator și primitor în cazul muzicii românești și ungurești prin d. B. atunci când d-sa în lipsă de argumente ridică ipotezele la valoare de afirmații și când vrea să răstoarne opinia generală a învățaților muzicali — chiar unguri — de până acum? Pentru ce s'a grăbit d-sa să popularizeze în cercuri largi ipotezele sale, pentru ce s'a grăbit să le expună, în limbi străine și chiar la un congres internațional? Oricine va recunoaște că este inadmisibil a populariza ca sigure chestiuni nelămurite și a le prezenta străinătății ca fapte certe. Explicația nu o putem găsi, decât în mentalitatea din Ungaria de după război, unde o apreciere a statelor succesoare ar însemna o trădare a idealului național, iar opinia publică și chiar cercurile conducătoare pretind deprecierea tuturor valorilor românești pentru a evidenția pretinsa superioritate ungurească în toate dome-

niile. Recenzentul crede a fi dovedit aceasta în broșura sa: *L'histoire de l'art hongrois au service du révisionisme*. În Ungaria adevărul științific nu contează numai pentru sine, el are să servească reînvierea Ungariei vechi. Nici d. B. nu a putut rezista presiunii politice și este semnificativ că d-sa numai după 1918 a descoperit influența ungurești în muzica română, în lucrarea sa din 1913 asupra muzicii din Bihor nu cunoaște vre-o înrâurire ungurească. Un alt fapt semnificativ este, că în publicația germană dă numai după note și cu litere minuscule încheierea, care-i modifică esențial afirmațiile, deși încheierea poartă data de 1934 Martie, iar numărul de revistă Aug. 1935, deci avea timp de un an și jumătate ca să-și refacă complex articolul; aceasta însă nu a făcut-o, fiindcă nu a avut interesul politic de a rectifica. Revizionistul Bartók nu cere pe față în publicațiile sale, retrocedarea Transilvaniei pe seama Ungariei, dar caută să livreze arme revizionismului prin afirmarea superiorității ungurești, după ce același lucru l-au făcut istoricii, geografil, etnografil, istoricii de artă și demografil unguri în specialitatea lor. A spulbera părerea generală, că muzica românească e originală și a arăta cât de mult datorează ea muzicii ungurești — aceasta este tendința. Operele muzicale ale dlui B. arată tocmai contrarul: o influență românească recunoscută chiar de specialiști unguri. „Dans ses oeuvres, à côté des traits hongrois on relève aussi une matière de folklore étranger: slovaque et roumaine” scrie Haraszi în opul citat, p. 122. Dl B. stă alături de istoricii de artă revizionisti Möller, Divald, Gerevich, cari abia după 1918 au descoperit „omogenitatea artei ungurești” inexistentă de fapt și „influențele artei ungurești asupra altor popoare” construite artificial, necunoscute de nimeni și menite a impresiona pe necunoscători.

În asemenea împrejurări nu mai poate fi vorba de filoromânism ori imparțialitate, din contra, avem a face cu un șovinist maghiar, care în Ungaria și în străinătate, verbal și în scris, în limba ungară și germană, chiar la congrese internaționale luptă contra geniului muzical al poporului român. Nu temem prestigiul muzicii românești de uneltirile dlui B., constatăm însă atitudinea dsale.

În prefața lucrării sale din 1913 ne spune, că Academia Română l-a ajutat în realizarea operei, punându-i la dispoziție mijloacele pentru adunarea materialului folcloristic și publicându-i lucrarea. Chiar și după război, d. B. s'a bucurat la noi de toate onorurile și atențiile*), cari — cu regret constatăm — au fost nemeritate. Nimeni nu cere unui savant, ca să-și modifice părerile rezultate din cercetări serioase și să fleteze vanități naționale, dar cu tot dreptul se așteaptă obiectivitate și este de neiertat, ca cineva să beneficieze de sprijin moral și material, de onoruri, ca apoi să anticipeze rezultate nefavorabile asupra muzicii poporului respectiv, fără a cunoaște materialul decât prea puțin, fără argumente serioase și în opoziție cu cercetătorii unguri anteriori și chiar actuali; aceste constatări, precum și felul cum a tipărit încheierea studiului său german, evitarea publicațiilor românești la bibliografie (*apoi a acelora favorabile tezei românești), dovedesc o parțialitate indubitabilă. Este timpul suprem, ca de acum înainte să-l clasăm pe d. B. acolo unde merită. CORIOLAN PETRANU

*) Decorat cu Meritul Cultural, primit în audiență de M. S. Regele (oare la a cui propunere ?), etc.

MIȘCAREA CULTURALĂ

Cărți și Reviste

TUDOR VIANU, *Medrea*, București, 1935. (Colecția Apollo), 29 pg., XXX planșe.

Autorul prezintă succint și limpede biografia și opera sculptorului român ardelean, constrâns de împrejurări să se stabilească în 1914 în provinciile române independente. Semnificația acestui fapt din punct de vedere social, e subliniată cu multă înțelegere de autor, care ne traduce apoi în cuvinte expresive valorile plastice ale operelor lui Medrea, calitățile lui de pătrunzător și puternic portretist și masivitatea lui de modelator de compoziții, surprinse din realitatea viguroasă, dar sintetizate într'atât, încât înțelesul lor devine cuprinzător și simbolic.

AL. BUSUIOCEANU, *Preziosi*, București, 1935. (Colecția Apollo), 18 pag., 32 planșe.

DI Busuioceanu retipărește în această broșură un articol publicat în 1934 în *Buletinul „Studii Italiene”*. Pictorul italian D Preziosi, unul dintre acei numeroși meșteri mai mărunți, pe cari i-a atras pe vremuri vraja Orientului, a trăit un timp oarecare la Constantinopol iar apoi între 27 Iunie și 24 Iulie 1868 și între 4 Iunie și 4 Iulie 1869 se află în Principatele Române, la curtea Principelui Carol. Aceste puține informații, întemperate pe însemnările artistului de pe marginea acuarelelor și a schițelor, constituiesc până în prezent singura informație

biografică. În schimb cele 41 de acuarele, pe care le publică DI Busuioceanu, precum și schițele pregătitoare, depre cari a scris DI Al. Bădăuță (*Bucureștii în 1869 de Preziosi*, București, 1935) constituie, alături de lucrările similare ale lui Carol Popp de Szathmary și a meșterilor mai vechi, a unui Bouquet și Raffet, prețioase documente despre viața și aspectele ei în provinciile românești, în secolul trecut. Tradiționalismul patriarhal de o parte, cu casele, costumele, oamenii și obiceiurile azi în bună parte dispărute, iar de altă parte adierile de vânt occidental, care presară printre ele evenimente, atitudini, uniforme militare și redingote atât de excepționale pentru acel mediu, constituiesc un întreg plin de farmec și de neprevăzut. Nu știu dacă nu e mai de grabă tocmai acest amestec, alături de umorul din învălmășeala scenelor de târg, care mai mult decât dibăcia artistului, imprimă acuarelelor o viață atrăgătoare. Un catalog util al tuturor acuarelelor, păstrate în colecția familiei regale, completează această monografie.

Ireproșabila prezentare grafică și buna calitate a reproducerilor ambelor broșuri, cu cari de altfel ne-a obișnuit „Colecția Apollo”, cucerește dela început simpatia cititorului.

V. Vătășianu

SCRIERILE PĂRINȚILOR APOSTOLICI (vol. I), traducere din limba elenă de Pr. Ioan Mihălcescu și Pr. Matei Păslaru. (Bibl. Părinților Bisericești, Edit. Sf. Episcopii a Râmnicului-Noului Severin-R. Vâlcea, 1936).

De curând a ieșit de sub teasc al doilea volum din colecția de traduceri patristice, în care se pune la îndemâna publicului cetitor prima serie a scrierilor Părinților Apostolici, adică acei scriitori bisericești cari au fost ucenici direcți ai Sfinților Apostoli. Volumul de față, prezentat într-o formă sobră și cu caractere foarte simpatice — o adevărată bucurie pentru ochi — e o reeditare, într-o ținută și mai îngrijită a acelorași lucrări apărute acum 9 ani la Chișinău și azi epuizate. Acest lucru dovedește, în treacăt fie spus, că se simțea nevoia lor și că e cu totul neintemeiată teama acelor cari s'au sfiit sau s'ar sfi de a începe o asemenea frumoasă și de mult necesară întreprindere, pentru motivul că n'ar găsi un ecou în masele mai largi ale publicului. Trebuie să constatăm cu bucurie că chiar în veacul acesta de superficial materialism, — poate tocmai de aceea — se găsesc încă cititori, ce au nevoie de o hrană sufletească mai trainică, mai edificatoare.

Traducătorii n'au nevoie să fie recomandați publicului; ei sunt cunoscuți atât prin știința lor solidă, cât și prin râvna lor curată. S'au înhămat la o muncă grea și îndelungată, — editura făgăduiește să ne dea șase volume anual din asemenea traduceri — și să sperăm că, cu ajutorul și altor colaboratori, vor duce pe calea cea bună această întreprindere, a căreia lipsă se simțea de mult. Cea mai bună garanție că nu ne vom înșela în optimistele noastre așteptări, stă în norocul pe care acești „lucrători în ogorul Domnului” l-au avut de a găsi un patron și sprijinitor așa de luminat și energic cum e I. P. S. S. Episcopul Vartolomei de Râmnic, care prin fapta sa nobilă se pune alături de marii Vlădici din trecut pe care istoria culturii noastre religioase-naționale i-a crestat pe răbojul ei recunoscător.

Și acum, ca să revenim la text, nu putem decât felicita pe traducători pentru măsura justă adoptată în introducerea acestor scrieri, introducere care, deși ne dă numai lămuririle strict necesare, știe to-

tuși să dea tot ceea ce e necesar. Ea poate satisface deopotrivă și pe cititorul simplu, cât și pe cercetătorul orientat, care aci, poate găsi menționată ultima ediție a textului sau traducerea încercată aiurea.

Cu voia traducătorilor mi-aș îngădui însă o observație: Ar fi trebuit să nu lipsească din studiul introductiv al acestor două volume, mai vârtos al primului, o fixare a condițiilor sau a însușirilor pe care are a le întruni limba, graiul în care cată să fie înveșmântate asemenea tălmăciri. E o chestie extrem de importantă, aș putea spune, chiar hotărâtoare pentru viitorul colecțiunii proiectate, pentru că de ea atârnă în bună parte chipul în care are să fie primită de marele public. Ar trebui anume să se statorească ce atitudine va lua traducătorul față de graiul arhaic consacrat în vechile traduceri. Il va imita cât mai mult pe aceasta, sau va căuta să improspeteze limba cu neologisme? Și, dacă se hotărăște pentru aceasta din urmă alternativă, în ce măsură o va face?

Părerea mea, câștigată din experiența pe care am făcut-o traducând din anumiți Părinți ai Bisericii, e că *trebuie să fim, cât se poate, tradiționaliști*. Întâi, pentru că limba scrierilor bisericești trebuie să păstreze acea mireasmă de vechitate, care se cuvine oricărui grai pe care vrei să-l scoți din comun; vocabularul scrierilor bisericești trebuie să miroasă a tămâie și busuioc. Apoi, pentru că e recomandabil să nu ne depărtăm prea mult de limba vechilor traduceri, căci vechii traducători știau admirabil grecește, — mai bine ca noi, cei de azi — și, apoi, mai știau și *românește*, ceva mai bine ca noi. De cuvinte nouă, după modesta-mi părere, n'ar trebui să ne slujim decât foarte rar și anume când cele vechi riscă să nu mai fie deloc înțelese, sau când, pentru anumite noțiuni, ne e peste putință să găsim în graiul tradițional termenul adecvat.

Iată de ce, în traducerea de față, care în genere corespunde condițiilor pe care eu cred că trebuie să le împlinească o tăl-

măcire a unui text religios, anumite cuvinte mi-au făcut impresia că — poate — nu sunt cele mai potrivite, că distonează oarecum față de celelalte. Așa sunt, de pildă: să *depună* (pg. 79, cap. XIX), *provizia* (pg. 144, cap. LVI), *expun* (pg. 146, cap. LIX), *invidie* (pg. 151, cap. LXIII), etc. Exemple de acestea, din fericire, sunt însă foarte puține. Decât, firește, e vorba de criteriul de care s'au lăsat călăuziți talmăcitorii. Accentuez numai că era bine ca, din capul locului, să fie stabilită limpede o normă a graiului de întrebuintat. E un desiderat de care era, poate, bine să se țină seamă, mai ales când e vorba de o colecție, care trebuie să se prezinte cu un veșmânt unitar.

CORSO BUSCAROLI, *Virgilio, Il libro di Didone*.

Spre deosebire de ceea ce se întâmplă la noi, unde — din ce motive, nu e locul să spunem aici — studiile clasice tânjesc, aiurea astfel de preocupări se mențin la loc de cinste, ba chiar dau dovadă de o adevărată renaștere. Unul din locurile de frunte, în această privință îl ocupă Italia, țara care a fost totdeauna leagănul clasicismului. Încă o dovadă palpabilă despre aceasta ni-o furnizează și noua lucrare despre Virgiliu a învățatului profesor dela liceul din Imola, Corso Buscaroli, care, în comentariul cărții a IV-a din Eneida ne oferă o exegeză completă a faimosului episod din nemuritoare epopee a bardului din Mantua. Rareori, foarte rareori, când vrei să studiezi un autor antic, ai norocul să dai de o ediție care să-ți pună la îndemână toate lămuririle pe care le-ai dori. O asemenea minune a realizat pentru Tucidide savantul Classen; pentru cartea VI din Virgiliu, marele latinist german E. Norden și, acum în urmă, pentru cartea IV din Eneida, dl C. Buscaroli.

D-sa ne oferă, pe lângă textul latin cu o excelentă și îndelung studiată traducere, în care fiecare cuvânt e cântărit și examinat pe toate fețele, și un vast comentariu exegetic și estetic, atât de nece-

sar pentru înțelegerea unui poet și a motivelor artistice pe care le-a exploatat. Spre a face acest lucru, nu e destul să fii învățat, dar mai trebuie să ai și gust artistic, un fel de afinitate pentru opera ce o studiezi. Comentatorul, prin studiile sale anterioare, cât și prin elegantele traduceri din Horațiu a dat dovadă că e un rafinat degustator al poeziei clasice, pe care o cunoaște așa de bine. Ceea ce surprinde în metoda sa e și inovația — ce denotă o fericită intuiție — de a comenta pe un poet prin alții, care s'au inspirat dela el sau din motive analoge. Mai e nevoie să spunem că acest procedeu implică, pe lângă un simț sigur și o vastă lectură?

Cât de variate sunt punctele de vedere din care d. C. B. consideră toate problemele ce i le pune textul, cât de migăloase și trudnice au fost cercetările întreprinse de d-sa și cât de pătrunzătoare sunt observațiile sale, se poate convinge oricine are curiozitatea de a parcurge notele referitoare, de pildă, la versurile 9, 402—7 și 424. Cititorul se va încredința că n'am exagerat când am afirmat că autorul n'a uitat nimic în comentarul său; ba a pus chiar — uneori — prea mult, mai mult decât trebuie, cum e cazul cu versul 6 (v. cuvântul *Postera*).

Dar, parcurgând aceste, oricât de interesante, observații fragmentare asupra versurilor de aur ale lui Virgiliu, versuri menite a fi părțile organice, vii, ale unui întreg armonios, ai o senzație de oboseală, senzația surmenajă numită de Payot „*éparpillement de l'esprit*”. Așiști la o operație — meticuloasă, rafinată, ingenioasă, dar totuși o *operație!* — asupra a ceea ce s'ar putea numi *membra disiecta poetae*. Aș fi gustat și mai mult (și meritul dlui C. B. ar fi fost și mai mare) „*une étude d'ensemble*” (vorba recensentului dela Buletinul Budé), pentru care nimeni nu e mai pregătit ca profesorul dela Imola. Când vom avea plăcerea, domnule Buscaroli?

Șt. Bezdechi

IOSIF BIRÓ: *Magyar művészet és erdélyi művészet*. (Arta ungurească și arta ardeleană), în revista „Erdélyi Muzeum” LX, no. 10—12, p. 336—361. Cluj, 1935.

Articolul dlui Iosif Biró (pentru a nu fi confundat cu alții: fiul directorului liceului evreiesc din Oradea, fost Braun) pare a avea ca scop combaterea istoricilor de artă români și popularizarea părerilor Budapestei asupra artei ardeleni. Caracterul articolului este în sens nefavorabil polemic, proaspătul doctor dela Budapesta vrea să se ridice provocând o polemică cu oameni de știință români cu reputație bine stabilită în țară și străinătate. Cinstea aceasta nu i-o putem face din următoarele motive: 1. Nu se poate discuta cu persoane cari nu știu să păstreze tonul și respectul cuvenit. 2. Este zadarnic a lumina un individ de rea credință. Dl Biró a găsit o metodă ingenioasă, prin care se pot combate cu succes Mommsen, Einstein și premiații cu Nobel, cu atât mai mult savanții români și anume: a inventa afirmații absurde, pretinzând că ele se găsesc în publicațiile românești, ca apoi să fie zdruncinate cu savoare și lux de amănunte de dl Biró. D-sa combate ori comentează nu mai puțin de zece afirmații nefăcute de savanții români. 3. D-sa se folosește de tot arsenalul procedeeilor inadmisibile în știință: citatul trunchiat cu înțelesul schimbat, modifică părerile publicate alé altora, nu reproduce ultima părere publicată a savantului citat, ipotezele altora le dă ca fapte autentice, etc. De lipsa de concepție, de erorile grave (intenționate și neintenționate) cari mișună în cele 24 pagini nici nu mai vorbim. 4. Este sub demnitatea noastră a intra în discuții cu un cetățean român, care ne dă ca exemplu pe istoricii de artă din Ungaria, despre cari s'a dovedit, că au pus știința în serviciul revizionismului, fiind capabili a falsifica adevărul științific — din patriotism — și cari atentează la patrimoniul artistic al altor popoare, publicându-l ca unguresc.

Cu asemenea ton, invenție, procedeu și mentalitate dl Biró poate avea succese momentane la necunoscătorii unguri, dar

porțile științei se închid în fața lui. Dacă s'ar găsi vre-un specialist ungar reputat, care ar susține procedeele și afirmațiile dlui Biró, voi răspunde documentat. Ceeace miră pe oricine, este, că cele relatate au putut fi debitate în „Erdélyi Muzeum”, despre care se credea că este „cea mai serioasă revistă ungurească din Ardeal care servește apropierea maghiaro-română”. Frumoasă apropiere și frumoase procedee „științifice”! Dl Dr. L. György, redactorul revistei, se poate felicita, pentrucă în cei 40 ani de existență revista încă nu a înregistrat o asemenea rușine.

Coriolan Petranu

GHEORGHE V. MADAN, *Răsunete din Basarabia*.

Un volum recent apărut din colecția *Cartea Satului*, scoasă de Fundația „Principiile Carol”, aduce un mănunchiu de povestiri, cu legătură organică între ele, ale unui basarabean cu nume necunoscut până acum în istoria literaturii, deși în tinerețele sale d. Gheorghe V. Madan n'a fost cu totul străin de mișcarea noastră literară. Volumul *Răsunete din Basarabia* al d-lui Madan cuprinde și câteva prețioase însemnări despre oameni și evenimente ce și-au găsit locul cuvenit în istoria năzuințelor noastre spre cultură și spre deplină libertate națională. În centrul acestora stă figura dominantă a lui Bogdan Petriceicu Hașdeu, basarabeanul neinduplecat, care ocrotea pe frații săi aflați în pribegie în capitala Țării Românești libere, patronând în același timp acțiuni pentru răspândirea culturii românești în Basarabia strămoșească. Se încheie apoi cu o seamă de amintiri din timpul marelui războiu, a căror valoare documentară este cu atât mai mare cu cât autorul lor, român conștient și neșovăielnic, a făcut parte tot timpul din armata rusească repartizată pe frontul din România.

Ceeace face însă valoarea esențială a volumului este talentul autentic de povestitor al autorului. Din câteva schițe de proporții nu prea mari, se încheagă fi-

zionomia unui sat basarabean, cu pitorescul așezării lui, cu arhaismul vieții, cu oamenii lui ce trăesc în straturi diferite, de mazăli, răzeși și țărani, după o veche tradiție și cu amintirile lor istorice, ce nu-s lipsite nici de obidă dar nici de măreție. Cu deosebire obiceiurile caracteristice ale așezării sale de origine a ținut d. Madan să le înfățișeze, dar nu într-o descriere rece de folclorist, ci viu, cum i-au apărut spontan din cuprinsul amintirii credincioase.

Pentru savoarea povestirii, precum și pentru calitatea autentică a fanteziei țărănești ce o exprimă, desprindem acest episod de veghe din noaptea invierii, ce s'a petrecut într'un an de războiu:

„In ograda bisericii era destulă lume la priveghi; însă mai mult bătrâni și moșnegi, căci ceilalți erau duși la bătălie.

Cățiva flăcăoani bat cu rându toaca. Bătrânii stau împrejurul unui foc și țin sfat mare despre bătălie. O seamă de femei și vreo câțiva flăcăoani stau roată și ascultă.

Moș Timofte Cracaleț zice că, după câte a aflat el, ghermanții (Germanii) mânăncă cărnați:

— Apoi, dacă-i așa — zise el hotărit — atunci noi cari mânăncă numai borș cu cartofe sau mămăligă cu moare, cum o să-i putem birui pe dânșii, cari mânăncă numai cărnați?! . . .

Moș Terinte Căuș zice că dânsul a auzit delă niște negustori de porci, că te-ai mira de o putea lua rusul Berlinul; ba unul chiar i-a spus cu tot dinadinsul, că nu mai vede el, împăratul, Berlinscaia gubernie — cât hâu! . . .

Badea Gheorghe Tătaru zice că lui i-a spus mai dăunăzi Șliomca lui Ițic crâșmarul dela rohatcă, că ghermanții zboară prin văzduh ca zmeii din povești și că-i bat pe moscalii noștri cu fel de fel de puști și chistoăle, cu fel de fel de tunuri și mașini diavolești; și din față și dela spate, și din văzduh și de sub pământ, — de nici nu te mai ajunge 'capu'; și că din pricina aceasta o să se prăpădească și o să se calicească tot norodul.

Și cu adevărat că-i așa; căci iacă: chiar alaltă-ieri s'a întors dela bătălie Simion a lui Țiulică și a venit fără o mână. Când l-a văzut nevastă-sa Catrina, și-a pus mânele în cap:

— „Săra-a-aca-n de mine și de mine, Simioane, d'apoi așa mi-ai venit?!” . . .

Și unde a început a blăstăma:

— „Osândească-i Dumnezeu, să-i osândească pe cei cari au stărnit bătălia! . . . Trăsni-i-ar și să-i răstrăsească Cel de Sus! . . .

Gloata e mișcată; câteva femei oftează adânc.

Lelea Arghira, vādana, întrebă cu multă cuviință:

— „Mă rog, este voe să vorbească și o femeie?” . . .

Da' moș Vasile Chiroșcă:

— Poftim, fină Arghiră, poftim, vorbește.

— Eu, cu capul meu mueresc, nu mă pot pricepe de unde s'a stărnit bătălia easta și cine a vărit dihonnia între împărați? . . .

Da' moș Vasile:

— Las' că vă deslușesc eu amuș pe toți. Bătălia easta, bre oameni buni, s'a început de la o cumetrie. S'a dus mai anțărți ficiorul împăratului astriac pe ospeți în țara bosniecilor; și acolo l-au poftit la o cumetrie; da' la cumetria ceea s'a nemerit și niște polcovnici de ai craiului sârbesc și din vorbă în vorbă, dupăce au mai cinstit, s'au luat la sfadă și la bătăie. . . Și l-au omorit sârbii pe astriac. Iar după ce au făcut pozna, — au fugit în țara lor sârbească.

Când a văzut împăratul astriac că, în loc să-i vină ficiorul sănătos și zdravăn, i-l aduc pe năsele, s'a făcut foc și pară și a trimes oaste mare împotriva craiului sârbesc, ca să-l pedepsească și să-l globească. Da' craiul sârbesc — fuga cu o jalbă la împăratul nostru:

— „Sai, nănășele, că vine astriacul să mă bată și să-mi răsipească țara! . . .

Da' împăratul nostru dă poruncă împăratului astriac, să șadă smirna-binișor, căci sârbu-i creștin pravoslavnic; iar de nu, trimite peste brazdă la el în țară ca-

zaciei și are să fie: vai de pielea lui! . . .

Da' împăratul astriac — degrabă și el la cumătru-său împăratul ghermanților: — „Nu mă lăsa, cumetre! . . . că, iac-așa, și așa, imi caută pricină și gâlceavă împăratul Neculai”.

Da' împăratul ghermanților — hop! și el atunci un răvaș împăratului nostru, că adică: — „Luminate împărate Neculai ftaoroi! Ce te amesteci dumneata în buclucul aiesta?! . . . că sârbu-i vinovat, căci a făcut moarte de om și trebuie pus la zacon (pedepsit)”.

Și uite așa s'au tot hărțuit, pân' ce s'a încins o mamă de bătație, de n'o mai poate potoli acuma nimenea. . .”

ARHIVELE OLTENIEI publică în ultimul volum (Mai—Decembrie 1935) câteva răspunsuri primite la un chestionar despre necesitatea tipăririi unei noi ediții a Dicționarului Geografic al României și despre condițiile de înfăptuire ale unei asemenea lucrări. Răspunsurile rezumate sau reproduse în întregime sunt, în general, puțin optimiste. Cărturarilor cercați, în loc de un răspuns comod cu elogii ieftine pentru gândul bun, fără indoială, al revistei craiovene, au stăruit mai mult să arate greutățile ce stau în calea realizării inițiativei.

Însăși redactarea unui nou Dicționar Geografic întâmpină serioase dificultăți. Cel vechiu era făcut pentru țara mică, iar acum țara este îndoit de mare. Lipsesc și astăzi datele statistice elementare și oficiale, cari trebuie să servească drept punct de plecare. Profesorul I. Simionescu crede că nu avem încă nici oamenii pregătiți pentru coordonarea și prelucrarea materialului informativ, documentar, iar acest material nu se culege ușor, după cum arată profesorul clujan d. V. Meruțiu, care a încercat să facă acest lucru pentru Ardeal, singura dintre țările românești ȋipsită cu desăvârșire de un asemenea dicționar.

Problema cea mare rămâne totuși aceea a editurii, a finanțării unei astfel de opere. E evident că fără con-

cursul statului întreprinderea n'ar putea lua ființă, iar statul găsește totdeauna greu mijloacele pentru sprijinirea lucrărilor de proporții dar și de importanța unui Dicționar Geografic al țării. Dovadă ajutorul dat pentru Dicționarul Limbii Române.

Poate că, înainte de a începe redactarea lucrării de care se preocupă Arhivele Olteniei, ar trebui să avem mai întâi tipărit în întregime Dicționarul Limbii Române. Aceasta nu numai pentru economia și mai buna întrebuintare a puterilor de muncă și a mijloacelor financiare necesare, ci mai ales pentru că un Dicționar Geografic are și o latură lingvistică foarte importantă. Dicționarul Academiei ar putea servi drept punct de reper, sigur și autoritar, în această privință. Căci Dicționarul Geografic tipărit acum, în cadrul actual al țării și pe măsura de astăzi a năzuințelor națiunii noastre n'ar putea fi altfel decât desăvârșit.

Dar nu numai lingviștii — v. răspunsurile d-lor Iorgu Iordan și Șt. Pașca — formulează grele condiții de muncă, sporind îndatoririle redactorilor operei vizate, ci și etnografii și mai cu seamă istoricii. D. A. Sacerdoțeanu stăruie, cu multe argumente, să arate că redactarea unui mare Dicționar Geografic al României va trebui să fie în același timp și o operă de revizuire a măsurilor nesocotite cari au dus la schimbarea și adeseori la falsificarea toponimiei țării, spre a se ajunge astfel la o fixare a acestei toponimii, în marginile permise de legea evoluției. În aceste împrejurări, avem impresia că ar fi mai potrivit și mult mai folositor ca, printr'o sporire a puterilor de muncă prevăzute să se lărgască și cadrul lucrării, transformându-se ea într'o Mare Enciclopedie Românească.

Ideea Enciclopediei de altfel nu este nouă, ea a fost lansată acum doi ani de profesorul Sextil Pușcariu și realizarea ei ar fi cea mai măreață operă culturală cu care s'ar putea mândri, cu drept cuvânt, generația noastră.

ȚARA BĂRSEI, revista d-lui Axente Banciu, merită elogi pentru felurite calități de ordin gospodăresc și redacțional, dintre cari unele au ajuns să fie rarități în domeniul tiparului nostru. Cuprinsul fiecărui număr aduce un bogat material istoric, de caracter mai mult local, prelucrat de condeie încercate, fără să lipsească însă încreșterea marilor momente din domeniul actualității. O parte literară, uneori foarte bogată, completează numărul dând mai multă varietate conținutului. Judecățile critice exprimate — nu numai cele de ordin literar — sunt totdeauna documentate și adeseori de un rar curaj, pe care neprevenit nu s'ar aștepta să-l găsească în paginile unei publicații de acest gen regional. Este curajul care izvorăște dintr'o atitudine de o perfectă probitate intelectuală și aceasta e ținuta revistei, imprimată de directorul ei.

În nrul pe Martie-Aprilie, apărut cu anticipație în a doua jumătate a lunii Februarie, se încheie un studiu dezvoltat al dlui Horia Teculescu despre profesorul brașovean Virgil Onițiu, „zidătorul de suflute”, iar ca o completare documentară, se reproduce un discurs inedit al lui V. Onițiu rostit la încheierea anului școlar din 1904, care discurs i-a atras autorului o admonestare ministerială. Ni se promite în același timp tipărirea în volum a studiului d-lui Teculescu, în cadrul unei serii de monografii cu titlul „Indrumătorii dela Brașov”. D. Candid C. Mușlea continuă biografia familiei preoțești Bratu Baiul din Zărnești. D. Onisifor Ghibu publică amintiri personale și mai ales judecăți critice, emancipate de sub puterea dictonului străvechiu „de mortuis nil nisi bene”, despre cei șase ierarhi pierduți de bisericile românești în răstimp de un singur an, spre a conchide la ideea unificării celor două biserici. Contribuții istorice mai mărunte semnează dnii A. A. Mușșianu și Mihail Popescu, iar d. N. Porsenna: Spicuii limbistice (=lingvistice).

Dela partea literară semnalăm poezia dramatică al d-lui Alexandru Ceușianu:

„Craiu munților”, publicat de asemenea în întregime în paginile acestei reviste și acum încheiat. Piesa d-lui Ceușianu s'a pus în repetiție la Teatrul Național din Cluj și sperăm s'o vedem în curând reprezentată.

Olimpiu Boitoș

Insemnări

LA IAȘI apare de mai bine de un sfert de veac o revistă științifică, pentru care se străduiesc oameni de mult bine, oameni care cred în idealuri și muncesc pentru afirmarea lor.

Intemeiată de foștii bursieri ai fondului Adamachi, care s'au strâns în jurul savantului profesor Petre Poni, cu menirea de a deștepta încrederea în munca științifică și de a pune la curent în special pe profesorii secundari cu progresele științei, „Revista științifică V. Adamachi” ține loc de cinste alături de publicațiile științifice similare din Occident, cum ar fi de pildă „Revue générale des sciences pures et appliquées” sau „Revue scientifique”.

Ultimul număr (vol. XXI, Nr. 4), credincios acestei tradiții publică între alte articole destinate specialiștilor o interesantă conferință a prof. I. Borcea de la Universitatea din Iași (*Fauna de penetrație din Marea Neagră către ape de concentrație deosebită*), ținută la Paris ca invitat al Sorbonei, o privire generală asupra rezultatelor paleoantropologice obținute în țara noastră (*Resturile omului fosil din România* de dr. N. Moroșan).

Autorul arată că resturile omului pleistocen (paleolitic) din România sunt reprezentate aproape exclusiv prin produse destul de bogate și de variate ale industriei sale de piatră și de unele materii animale (os, corn, ivoriu). Dovezile osteologice, adică părți din scheletele omului paleolitic sunt foarte rare, fapt explicabil atât prin caracterele generale de fosilizare ale acestor resturi, dar și prin numărul încă restrâns al săpături-

lor ce s'au făcut la noi în comparație cu întinderea straturilor arheologice.

Singurele resturi de os ale omului paleolitic găsite în România sunt: o falangă a degetului al doilea dela piciorul drept, descoperită în stratul al III-lea (mousterian) din peștera *Ohaba-Ponor* (jud. Hunedoara), descrisă de Gaal (1928), care o atribuie lui *Homo primigenius*; al doilea rest de os: (jumătatea inferioară a diafizei humerale de la mâna dreaptă), descoperit și descris de prof. I. G. Bottez, provine din stratul aurignacian superior al loesului de la *Cormani* de pe Nistru (jud. Hotin) și este atribuit lui *Homo sapiens*.

Tot așa de puțin cunoscute sunt produsele industriei omului din paleoliticul inferior, deși condițiile fizice și biologice par să fi fost favorabile dezvoltării lui *Homo primigenius*.

În schimb găsim ambele industrii ale paleoliticului mijlociu și în special aceea ce aparține epocii mousteriene e bine și bogat reprezentată.

Industria levalloisiană se constată în depozitele de terasă inferioară de pe malul stâng al Prutului (jud. Bălți), și de pe malul drept al acestui râu (Izvor-Ripiceni din jud. Botoșani), dar numărul mic de instrumente găsite nu permit o stabilire de raporturi cu levalloisianul din Franța, cu o industrie foarte bine dezvoltată.

Mousterianul mijlociu și superior — un facies de Prut și unul transilvan — a avut o răspândire geografică vastă, dar după cum a arătat Prof. H. Breuil (1923 și 1925), el nu e reprezentat decât printr-o industrie frustă, neputându-i-se preciza faciesul tipologic și locul de sincronizare cronologică.

Mai numeroase și mai bogate sunt stațiunile omului din paleoliticul superior (aurignacian, solutrecan, magdalenian): Peștera de la Cioclovina, Buzăul Ardelean, numeroase localități pe Nistru, Ripiceni, etc., fără ca să se poată preciza care rase ale lui *Homo sapiens fossilis* (rasa de Grimaldi, de Cro Magnon, de Chancelade, poate și altele) s'au succedat

sau au existat simultan în pleistocen, dând naștere acestei industrii.

Nădăjduim că subcomisiunea din România pentru studierea omului fosil, cât și Societatea română de Antropologie din Cluj, înființată din îndemnul Prof. Emil Racoviță, vor contribui deopotrivă la înmulțirea cercetărilor de paleontologie umană, dând răspunsuri la toate problemele ce se pun în legătură cu existența omului în paleoliticul din România.

v. p.

GÂND ROMÂNESC a fost printre puținele reviste dela noi care au dat cvenita amploare bimilenarului horațian, închinând nrul de Noemvrie și Decemvrie din 1935 amintirii marelui poet al latinității. Am ținut ca mai ales aici în Ardeal unde o veche tradiție a respectului pentru clasicism nu s'a stins încă, aniversarea aceasta să oprească mai cu dinadinsul atenția cetitorului asupra nobilului cântăreț.

O serie de studii iscalite de d-nii T. A. Naum, Șt. Bezdechi, N. Laslo, și câteva traduceri de rară pătrundere și de elegantă prezentare, făcute de d. Naum: iată omagiul pe care revista noastră a înțeles să-l aducă uneia dintre cele mai trainice glorii ale omenimii.

Presa românească a trecut, în general, cu obișnuita indiferență peste strădaniile noastre.

În schimb, în străinătate nrul nostru horațian a fost cerut din mai multe părți și comentat cu interes.

Profesorul Emil Biedrzycki, dela universitatea din Lwów a solicitat colaboratorului nostru, d. N. Laslo, autorul studiului „Horațiu în literatura română”, în-cuviințarea de a publica, în traducere polonă studiul d-sale.

Traducerea a și apărut, cu mici amputări, în ultimul nr. al revistei „Przegląd Klasyczny” din Lwów și pe urmă și în extrase.

Surpriză! Extrasul polon apare cu următoarea copertă: „*Stanislaw Lotocki, Horacy w literaturze rumunskiej* (Horațiu în literatura română), Lwów, 1936”.

Ar urma de aici că autorul adevărat al studiului în chestiune ar fi d. Lotocki, căci nu se poate socoti suficientă mențiunea, puțin explicită, din capul textului: „na podstawie (pe baza) Nicolae Laslo, w. *Gând Românesc*, 1935 nr. 11—12”. O notiță publicată în ziarul *Universul* (nr. 66 din 7 Martie 1936), pare a confirma această impresie stranie.

Pentru a risipi orice nedumerire, d. N. Laslo a adresat ziarului bucureștean următoarea întămpinare:

Domnule Director,

În ziarul „Universul” Nr. 66 din 7 Martie a. c., la „Informații”, a apărut următoarea notiță: „La Lwow a apărut de curând o lucrare despre „*Horatius în literatura română*”, datorită d-lui profesor Stanislav Lotocki. Lucrarea cuprinde o analiză a traducerilor din *Horatius* în literatura română dela începuturi până în vremea de astăzi”.

Pentru restabilirea adevărului, vă rog să dați ospitalitate în coloanele ziarului D-voastre precizărilor următoare:

Dl St. Lotocki numai a rezumat și tradus în limba polonă pentru revista „*Przeгляд Klasyczny*” (Revista Clasică) din Lwów articolul „*Horatius în literatura română*”, publicat de subsemnatul în Nr. 11—12 1935, închinat aniversării bimestriului nașterii poetului latin, al revistei „*Gând Românesc*” din Cluj.

Pentru această traducere mi-a cerut autorizația — printr-o scrisoare din 30 Ian. 1936 — dl E. Biedrzycki, lector de limba română dela universitatea din Lwów și vicepreședintele Ligii polono-române.

Am dat autorizația cerută în interesul legăturilor culturale și științifice și pentru o „alianță filologică-clasică” polono-română, preconizate de dl Biedrzycki.

Dar pe coperta și pe paginile extraselor trimise mie ca drepturi de autor figurează numai numele d-lui Lotocki, ca și cum ar fi vorba de o operă originală a d-sale, iar numele meu este pus de abia în subtitlu la începutul textului. Din felul cum a procedat dl Lotocki reiese că

d-sa ar fi autorul articolului, pe care l-a prilejuit ceva asemănător scris de mine (căci nu indică nici titlul articolului meu!) în „*Gând Românesc*”.

E foarte natural, deci, ca acest curios procedeu, atât de inofensiv în aparență, dar de fapt susceptibil de a produce confuzii — notița de mai sus o dovedește cu prisosință! — dăunătoare adevărului și onestității științifice, să ducă în eroare pe cititori și bibliografi, atribuind paternitatea articolului unuia care, în realitate, are doar meritul de a-l fi transpus în limba polonă.

Primiți, vă rog, domnule director, odată cu mulțumirile mele, încredințarea deosebitei mele stime.

Cluj, la 10 Martie 1936.

Nicolae Laslo,

Asistent la Universitatea din Cluj.

RECTIFICARE. În „*Gând Românesc*” anul IV, nr. 1, p. 65—66 a apărut o recenzie asupra monografiei d-lui Ioan Georgescu, intitulată „*Gheorghe Pop de Băsești, 60 ani din luptele naționale ale Românilor Transilvăneni*” în care recenzentul apreciind importanța acestei monografii scrie: „Cu temei zice bătrânul preș. al Secției istorice, în referatul său, din 11 Iulie 1935:

„E bine concepută și bine scrisă...

„Dela Istoria Transilvaniei de G. Bariț, n'a mai apărut o operă atât de bogată în date și informații, ca aceasta. Peste 1700 de nume de persoane și localități, cu rol și cu rost istoric, în viața contemporană. Indispensabilă oricărui intelectual”.

Cercetând referatul amintit, am constatat că în afară de prima propoziție din citatul de mai sus, restul aprecierilor nu se află în cuprinsul acestui referat și nu înțelegem, cum au putut fi reproduse de către dl recenzent dintr'un act oficial în care ele lipsesc. Pentru dovedirea celor de mai sus, să urmeze aici textul întreg al referatului amintit:

I. Moga,

Secretarul Secțiunii Istorie a Astrei.

Nr. 2375/1935. Copie. *Păreră și propunere*. Lucrarea d-lui canonic din Oradea Mare Dr. Ioan Georgescu despre viața și activitatea răposatului nostru fruntaș între fruntași, Gheorghe Pop de Băsești, — trimisă mie spre cenzurare —, e în general bine concepută și bine scrisă. Conține însă și unele inexactități, cari vor trebui să fie îndreptate înainte de a se da manuscrisul la tipar.

Astfel, autorul lucrării scrie la un loc (vezi fila 29) următoarele: „Terminându-și comitetul provizoriu lucrările, pe ziua de 12/V 1881, orele 10, toți alegătorii de peste munți sunt convocați la Sibiu. Cu totul se prezintă 153, anume: 102 din Transilvania propriu zisă și 50 din Banat și Crișana”. Inexact, pentru că la conferința națională română din anul 1881 și la toate celelalte următoare nu toți alegătorii și nu cei de peste munți au fost invitați să participe, ci numai reprezentanții lor sau delegații lor. În fiecare circumscripție electorală alegătorii români și-au ales adecă câte 2 delegați și un supleant, în adunările lor cercuale și delegații aceștia, provăzuți cu mandate în regulă, ca la dietă, au format conferința națională dela Sibiu, la anul 1881, 1884, 1887, 1890, 1892, 1893 și 1905, firește verificându-se întâi mandatul fiecărui delegat, ca la dietă, înainte de constituirea conferinței.

La alt loc (vezi fila 35) dl autor scrie, că în conferința națională din anul 1892, când era să se hotărască mergerea cu memorandumul la Viena, propunerea lui Alexandru Mocioni, de a se mai amâna prezentarea memorandumului la locul prea înalt, până la „*timpul oportun*” a avut soarta următoare:

„În comisia mai restrânsă a conferinței (40 membri) se primesc toate propunerile lui (Mocioni). Totuși în ședința plenară, discutându-se din nou oportunitatea sau neoportunitatea prezentării „*fără amânare*” a memoriului cu 78 contra 56 de voturi se primește propunerea lui Eugen Brote de a se înainta imediat”. Astfel expuse lucrurile nu sunt corect spuse și expunerea lor nu corespunde a-

devărului. În comisia de 40 membri clasicul expozeu al lui Mocioni a fost primit din partea tuturor celor prezenți cu aclamări și aplauze. Membrul din comisie, Dr. Vasile Lucaci, i-a mulțumit în termeni elogioși în numele comisiunii, pentru splendida lucrare, prezentată comisiunii. Un alt membru al comisiunii, Eugen Brote, a lăudat și el amănunțit expozeu dar a cerut să i se facă o mică modificare: În locul cuvintelor „*la timp oportun*” să se pună cuvintele „*fără amânare*”. Au urmat discuții lungi și animate după terminarea cărora s'a ordonat votarea cu următorul rezultat: 19 voturi Mocioni, 18 voturi Brote. Pe Mocioni nu l-a mulțumit majoritatea de un vot, care după părerea lui nu era majoritate și a cerut să se facă votare nouă, admitându-se la votare și aceia dintre delegați cari nu sunt membri ai comisiunii, dar sunt prezenți. La această nouă votare a intrunit apoi propunerea lui Brote 78, iar a lui Mocioni 56 de voturi. În comisiune s'au înlâmpat acestea nu în ședința plenară a conferinței, unde n'a mai fost nici o discuție, ci s'a votat cu unanimitate, ca totdeauna, expozeul lui Mocioni modificat în sensul propunerii lui Brote, dar nu ca elaborat al lui Mocioni, ci ca propunere a comisiunii, care își însușise lucrarea clasică a lui Mocioni.

Încă o mică greșală. În lucrarea sa, părintele canonic I. Georgescu atinge pe scurt și moartea și înmormântarea distinsului fruntaș bănățean Coriolan Brediceanu, exprimându-și în mod discret regretul că Episcopul de atunci al Aradului Ioan I. Papp, n'a participat la această princiară înmormântare a marelui său credincios. Dar Episcopul Aradului nu era episcopul lui Brediceanu. Lugojul lui Brediceanu a aparținut și aparține diecezei ortodoxe române a Caransebeșului, nu a Aradului, iar atunci, la moartea lui Brediceanu, scaunul vlădicesc al Caransebeșului era vacant. Episcopul lui Brediceanu, episcopul Caransebeșului, nu a putut participa la înmormântare fiindcă atunci în Caransebeș episcop nu era.

În locul episcopului au participat însă cei doi înalți dignitari bisericești din Caransebeș, pe cari sinodul eparhial îi alege de episcopi ai diecezei, dar guvernul unguresc nu i-a întărit în scaunul episcopesc, anume arhimandritul *Filaret Musta* și protosigelul *dr. Iosif Traian Bădescu* și ambii au pontificat la actul înmormântării defunctului Brediceanu.

Cred că făcându-se în manuscrisul

d-lui Georgescu îndreptările cuvenite în sensul celor de sus, lucrarea sa, care, repet, e bine contemplată și bine scrisă poate fi tipărită pe cheltuiala „Asociațiunii” din Sibiu.

Cluj, la 11 Iulie 1935. *Teodor V. Păcățeanu* m. p. președ. Secției Istorice a Astrei. Pentru conformitate cu originalul (ss). *Băilă*, secretar.

AM PRIMIT LA REDACȚIE :

- Paul Constant*, Zugrăveli, Craiova, 1935. Colecția „Pământ și suflet oltenesc”.
- Gheorghe V. Madan*, Răsunete din Basarabia. București, Fundația „Principele Carol”. (Cartea Satului No. 13).
- Haig Acterian*, Pretexte pentru o dramaturgie românească. Cuvânt înainte de Edward Gordon Craig. Editura „Vremea”, 1936.
- Casina Română Brașov*. 1835—1935. Brașov, 1935. Tip. „Astra”.
- Ion Colan*, Casina Română [din Brașov] 1835—1935. Brașov, 1936. Tip. „Astra”.
- Al. Lascarov-Moldovanu*, Romanul Furnicei. Edit. „Cugetarea”, București.
- Constantin C. Jitianu*, Cuvinte pentru țara mea. Cu un cuvânt introductiv de I. Simionescu. București, „Cartea Românească”.
- Ion Pop-Reteganul*, Munți, animale și pământ. (Biblioteca populară a Asociațiunii, No. 220).
- N. I. Dumitrașcu*, Căntece oltenesti. (Idem, No. 221).
- Petrea Dascalul*, Stâlpii satului. Teatru sătesc in 3 acte. (Idem, No. 222).
- Ioan Al. Lapedatu*, Moartea lui Asan. Povestire istorică. (Idem, No. 224).
- Ioan Al. Lapedatu*, Amor și răzbunare. Povestiri istorice. (Idem, No. 225).
- Virgil Huzum*, Zenit. Desene de Al. Phoebus. „Lucafeărul”, 1935.
- Mircea Ovidiu Savu*, Arcaderia Voluptății. Dicosănmărtin, 1936. Ed. „Cartea Românească”.
- Petre Botoș*, Potire de mătrăgună. Cluj, 1935. Tip. „Mănerva”.
- I. Moisil*, Viața studenților romani din Viena in a doua jumătate a sutei a XIX-a. Extras din „Arhiva Someșană”. Năsăud, No. 18. Anul 1935.
- I. Moisil*, Figuri grănicerești năsădene: Iacob Mureșianu, Ioan Marian. Bistrița, Tip. G. Matheiu.
- Emil Ludwig*, Hindenburg. Legenda Republicii Germane. Editura „Naționala-Ciornei”, București.
- T. Cristureanu*, Europa agrară și Europa industrială. (Biblioteca Economică No. 10). 1935. „Adevărul”.
- George Gregorian*, Săracă țară bogată. Poezii. Editura Librăriei Pavel Suru, București, 1936.

REVISTE ȘI ZIARE:

- Preocupări Literare* (București), Anul I, No. 1, 2, 3. — *Revista de cultură armeană* (București), Anul I, No. 1. — *L'Europe Centrale* (Prahă). — *Vremea* (București). — *Unirea Poporului* (Blaj). — *Graiul Maramureșului* (Sighet). — *Le Moment* (București). — *Excelsior* (București). — *Progres și Cultură* (Ig.-Mureș), Ianuarie, Februarie. — *Fruncea* (Ilimișoara). — *România dela Mare* (Constanța). — *Glas Komănesc* (Odorheiu). — *Solia dreptății* (Orăștie). — *Căminul Cultural* (București) Decembrie. — *Cetatea Albă* Decembrie—Ianuarie. — *Arhivele Basarabiei* (Chișinău) Iulie—Decembrie. — *Tinerețea* (București) Ianuarie. — *Vremea Nouă* (Orhei). — *Avântul* (Petroșani). — *Carpații* (Cluj) 15 Ianuarie, 15 Februarie. — *Acțiunea* (Sibiu). — *Libertatea* (București). — *Gazeta Odorheului*. — *Solia* (Orăștie). — *Viața Românească* (București) Ianuarie. — *Lucafeărul* (Timișoara) Ianuarie. — *Pagini Literare* (Turda) 15 Ianuarie, 15 Februarie. — *Revista Fundațiilor Regale* (București) Februarie. — *Lanuri* (Mediaș) Anul III No. 1. — *Libertatea* (București). — *Transilvania* (Sibiu) Noembrie—Decembrie. — *Independența Economică* (București) Ianuarie, Februarie. — *Insemnări Ieșene*, Anul I, No. 1, 2, 3, 4. — *Gândirea* (București) Februarie. — *Căminul* (Focșani). — *Știință și Progres* (Ig. Mureș) Februarie. — *Darul* (Mediaș) Ianuarie. — *Atheum* (Iași) Noembrie—Decembrie. — *Viața Ilustrată* (Sibiu) Februarie. — *Freamătul Școlii* (Cluj) Februarie. — *Insemnări Sociologice* (Cernăuți) Ianuarie, Februarie. — *Korunk* (Cluj) Februarie. — *Indreptar* (București), Anul I, No. 2. — *Lumea Militară Ilustrată* (București) Februarie. — *Societatea de Măine* (București) Ianuarie. — *Micul matematician* (Satu-Mare), Anul I, No. 1. — *Prometeu* (Brașov) Ianuarie. — Februarie. — *Plaiuri Săcelene*, Ianuarie. — *Satul și Școala* (Cluj) Ianuarie—Februarie. — *Siebenbürgische Vierteljahrsschrift* (Sibiu) Octomvrie—Decembrie. — *Erdélyi Szemle* (Cluj) Ianuarie. — *Făt-Frumos* (Cernăuți) Ianuarie—Aprilie. — *Spiritul Vremii* (Roșiori de Vede) Februarie. *Familia* (Oradea) Ianuarie. — *Arta și Omul* (București) Ianuarie. — *Revista Critică* (Iași) Ianuarie—Martie. — *Gândul Vremii* (Iași) 15 Ian.—15 Febr. — *Observatorul* (București) Februarie. — *Kimondom* (Arad) Februarie.

CUPRINSUL:

- I. Lupaş*, Un mare ierarh: Episcopul Nicolae Ivan.
Olga Caba, Femeea vegetală (versuri).
I. Petrovici, Rațional și irațional.
Victor Papilian, Rușine.
Mihai Moșandrei, Trei poeme în proză.
Petre Pascu, Cântec de pe țărmlul șvab (versuri).
Al. Dima, Folclorul în poezia noastră contemporană.
Olga Caba, Turner, alchimistul luminei.
P. Dinopol, Despre dans.

C R O N I C I

CRONICI LITERARE. *Victor Papilian*, Nichifor Crainic, Puncte cardinale în haos. — *George Hangamu*, F. Céline, Voyage au bout de la nuit.

CRONICA SOCIALĂ. *L. Daniello*, Spre o reformă a omului.

CRONICA ȘTIINȚIFICĂ. *Coriolan Petranu*, D. Béla Bartók și muzica românească.

M I Ș C A R E A C U L T U R A L A

CĂRȚI ȘI REVISTE: *Tudor Vianu*, Medrea; *Al. Busuioceanu*, Preziosi (V. Vătășianu). — *Scrierile Părinților Apostolici*, trad. de I. Mihălcescu și M. Păslaru; *Corso Buscaroli*, Virgilio, Il libro di Didone (Șt. Bezdechi). — *Iosif Biró*, Magyar művészet és erdélyi művészet (Coriolan Petranu). — *Gheorghe V. Madan*, Răsunete din Basarabia; *Arhivele Olteniei*; *Țara Bârsei* (Olimpiu Boitos). — ÎNSEMNĂRI: Revista științifică. V. Adamachi (v. p.). — O întâmpinare (Nicolae Laslo). — Rectificare (Ion Moga).